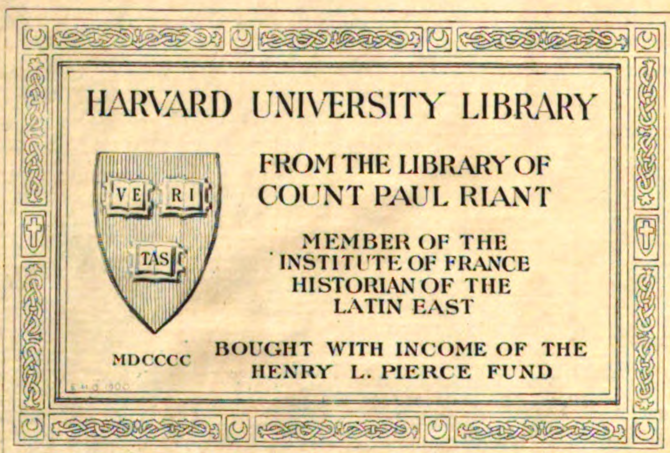

HARVARD UNIVERSITY LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
COUNT PAUL RIANT
MEMBER OF THE
INSTITUTE OF FRANCE
HISTORIAN OF THE
LATIN EAST
VE RI TAS
MDCCCC
BOUGHT WITH INCOME OF THE
HENRY L. PIERCE FUND

Prof. Oppermann,
with many compliments,
from
George Stephens.

CANDIDAT L. F. A. WIMMER:

OM DE OLDNORDISKE RUNEINDSKRIFTER.

DR. E. JESSENS

SMÅTING VEDRÖRENDE RUNEINDSKRIFTER.

AF

PROF. GEORGE STEPHENS.

Særsk. Aftryk af Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1867.

KJÖBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1867.

230579

En af sprogvidenskabens störste opdagelser i nyere tider er *lydovergangslovene* for visse givne dialecter eller sprog til visse givne tider. Dette var den udødelige Rasks store »fund«, men som blev stjålet fra ham (jeg beder om undskyldning, »annecteret«) af Jacob Grimm, og nu løber verden rundt som »Grimms lov«. Som alt andet er det ypperligt i brug, skadeligt i misbrug. For det første må disse loves grændser sikres ved kendsgerninger, og alle undtagelser og underlige afvigelser (og dem er der mange af) stilles frem. For det andet må disse love kun anvendes på bekendte tungemål af bekendt stedligt område. Vi må huske på den store mængde afændrede dialecter og overgangs- og søsterdialecter i de forskelligste skikkelser, — *som ere forsvundne*; og på de tusender af stedlige ord og forgreninger af ordformer, — *som ligeledes ere forsvundne.* Men den tydske skole af sprogmænd har i senere år drevet denne lydsystematiseren til yderste yderlighed. De have givet sig til at dissekere og sondere og combinere med en småligheds-ånd, så virkeligheden ofte bliver borte for dem i skin, så de ikke kunne se skoven for bar træer. De have tit overført »sproglove« og »lydlove« på sprog, tilmed folkefærd og tider, som de *aldeles intet* vide om; og de have ofte glemt, at folkemasserne ikke ere indøvede i skolelærdom, og tit tale i stedlige udtryk, som bogsproget ikke tilsteder — ja bogmændene kalde disse udtryk »barbarismer«, men forstå dem forresten tit ikke — og at menigmand, når han skriver, sjælden staver efter nogen vedtagen regel, men søger, så godt han kan, at stave, som han udtaler, mer eller mindre

phonetisk. Vi behøve ikke at gå langt efter beviserne herfor. Vi have dem hos os selv, i vore egne familier, hos 50 af hvert hundrede af halvt »dannede« mænd, hos 90 af hvert hundrede af halvt »dannede« kvinder, i hvert håndskrift, på hver kirkegård, i hver gade med skilter og overskrifter*.

Men fra en anden side drives, som sagt, for tiden stræben efter lydphotographi ofte til yderlighed. Bogfabrikanten kører op med et helt batteri af »lydskrifts«-typer til den dialect, han har taget under behandling. Han har et halvt

---

* Jeg så forleden et friskt exempel på et godt malet skilt i en af de fineste gader i Danmarks hovedstad. Med udeladelse af navn lyder det:

—sens
beværtning
Og
handel
med
dobbelt, Vidt,
Bayer, Better,
Øl.

Det er ikke ilde. Det er godt dansk — kun *lingua vulgaris*, »pøbel«-sprog, som mandarinerne se så hovmodigt ned på. Ellers må siges, at efter århundreders »skoletvang« og »examenscontrol«, og hvad alle disse velsignelser i vort tusindårsrige kaldes, er sådant dog et noget overraskende resultat af år 1867 at være.

En af de runestene fra Island, som Etatsråd Worsaae nylig har opstillet i det oldnordiske museums runesal, bærer følgende her for første gang meddelte indskrift.

HER LIGUR ÞRER: IUAR, IØ, ION

d. e. »her ligger tre [personer]: Ivar, Jø [og] Jon«. Denne basaltpille kan næppe være yngre end fra 15de århundrede. Dog har den LIGUR (3dje pers. sing. præs.) for *liggja* (3dje pers. plur. præs.), et tidligt exempel fra Island på den tendens, som er bleven næsten enerådende i den danske dialect.

Jeg håber, at skiltmaleren ikke må blive hudflettet andre til skræk og advarsel, og at den fæle »umulige« islandske sten ikke må forgå eller få stille begravelse, hvor den ikke kan komme den moderne tydske skole ivejen.

dusin A'er, ligeså mange E'er, og I'er, o. s. v., alle vocaler, diphthonger og consonanter igennem. Jo mere pedant, jo kedsommeligere han er, jo mere bryster han sig. Hans A^1, A^2, A^3, A^4, A^5, A^6 paraderer som noget stort, skönt det nok ikke skal være mange, der kunne lære at udtale derefter. Og sagtens har han også en hel slump accenter eller tonehold, stødende tonehold, og standsende tonehold, og således videre, *usque ad nauseam.* (Man kunde for den sags skyld lige så godt »systematisere« de forskellige slags syngen, der så kendeligt adskille mange dialecter og sproggrupper indbyrdes.) Og med dette gods giver han sig til at fastsætte »nationalitet«. Den landsby, som udtaler A^1, er dansk, A^2 frisisk, A^3 saksisk, A^4 engelsk, A^5 svensk, A^6 höjtydsk. Men uheldigvis er det lutter lygtemænd. Det er noget som skifter i få miles, ja i få skridts afstand. Hver dal eller slette eller skovbygd kan give ny lydrækker og toneholdsrækker og syngen. Kaleidoskopet giver hver gang ny figurer, lige så symmetriske som de andre, men forskellige. Nu i henhold til den slags »love«, som man laver sammen af et almuemål og et par håndskrifter, der ere nogle få århundreder gamle, at udstede jærnhårde decreter om folkelighed, nationalitet, det tager sig dog lidt dristigt ud. Og dog forsøges det i stor målestok. Ja, nutildags er der mange folk, som kun behøve at snuse til en vocal, så kunne de på en prik meddele en alt muligt om befolkninger og dialecter og nationaliteter for årtusinder siden, hvoraf ingen levninger haves, og hvorom man ellers har hørt kun lidt eller slet ingenting. Hvis de samme gode folk støttede sig til et par tusind pergamenter og et par snese dialecter, og det tusind år ældre end hvad man har, ja, så kunde andre folk måske snarere forstå en lille smule af deres decreter. Men som sagen står, må disse decreter dog vel stå som hypotheser, måske engang imellem rimelige, men oftere som de tommeste luneindfald.

Ved tolkning af Skandinaviens og Englands ældste runemindesmærker hverken vilde eller kunde jeg gå denne vej. Alle Skandinaviens ældste levninger af skrevne sager ere så ny (fra 13de og 14de århundrede), at derpå at grunde et system, som ufejlbarlig skulde passe på befolkninger 1,000 vintre længer tilbage, er utænkeligt. Og nu at bygge på én moderne dialect, den islandske, og på den opføre et *uomskifteligt* system for alle de *skiftende* mål i alle nordiske landskaber århundreder för Island var så meget som opdaget — det stod for mig som börns leg. Derfor holdt jeg mig til mindesmærkerne selv. Først søgte jeg at fastsætte runernes værdi, derefter at lade runeristningerne tale selv, idet jeg kun læste i overensstemmelse med alle andre indskrifter hvorsomhelst, i overensstemmelse med sund sands, og med almindelige indskriftsformler (mennesker ere jo også heri altid ens), efter analogi, og efter sammenligning med den senere slags gamle skandinaviske runeristninger, samt med engelske dialecter — England er Skandinaviens ældste coloni; disse ældste engelske dialecter og de ældste skandinaviske runeristninger ere noget nær samtidige, og strække sig næsten gennem de samme århundreder, lad os sige 3dje til 9de efter Christus. Jeg nægtede at »islandsk« var stamsprog i noget nordisk land, og at de tydske theoretikeres pedantsystemer kunde passe til Nordens mange ukendte dialecter i de første ni århundreder efter Kristus. Jeg holdt det for selvskrevet, at en dansk runeindskrift vilde være i en eller anden dansk dialect, en engelsk i en eller anden engelsk dialect, en svensk i en svensk, en norsk i en norsk.

Lad os tænke efter. Hvad mene vi med »det nordiske sprog« i de store folkevandringers dage? Dengang disse vilde krigerske folkefærd, mænd, kvinder, börn, *til forskellige tider* og *fra forskellige steder* strömmede ind i de skandinaviske lande — hvor længe för Kristi tid, vide vi ikke — skulle vi virkelig mene, at de dengang, hver gang, først brugte endel forberedelsesår under skoletvang og examenscontrol,

under skolemestere og professorer, for at lære at tale og skrive »correct og grammatikalsk«, alle sammen efter én jærn-norm af dem, der fastsættes 1800 år efter af en tydsk videnskabsmand? Det tror jeg dog egenlig ikke. Men om de nu havde gjort det, hvor længe havde det så hjulpet dem? Alt som de spredtes fra kyst til kyst, fra flod til flod, fra fjord til fjord, alt som hver ny sværm trængte dybere ind i skoven, og begyndte at »rydde« og »bygge«, langt borte fra »ætmænd« og »lagsmænd«, vilde deres «ene sprog« hurtig splittes i localdialecter, *her* med ældre former længere bevarede, *der* med hurtigere om sig gribende simplificationer og afkortninger. Vandrelystne medlemmer af disse stammer, de som droge ud for at søge ry og bytte og land, vilde, hvis de kom hjem igjen, have lært mangen en afvigelse fra deres hjemstavns ord og lyd, og vilde sikkert til en vis grad ændre og »corrumpere« deres egne familiers hjemsprog. De som bleve i deres fødestavns nybygder, vilde få så ringe omgang med andre — ti afstandene vare uhyre, skovene tætte og vildsomme, vejene få og ujævne, samfærdsel næsten for intet at regne — at »dialecter« ufejlbarlig vilde opkomme; og disse dialecter vilde uafladelig undergå opløsning og fjærne sig fra hverandre, indtil, hvad vi kende så mange gamle og ny exempler på, nære naboer undertiden neppe kunde forstå hinanden. Således er det *den dag idag* i hvert land i Europa, *til trods for århundreders centralisation og skolegang og literatur.* Og i bygder, der bleve samfærdsels- og handelsmidtpunkter, måtte sproget udsættes for uafladelig ændrende indflydelse fra alle sider, *aldeles som det også går den dag idag.* Er det således *nu,* så var det således *dengang,* da der var idelig skiftende stater i hundredevis, men *ingensteds en större centraliseret stat, istand til at dominere sproget*; utallige gårde, nogle landsbyer, hist og her en lille »købstad«, men *ingensteds en stor by eller en hovedstad, istand til at uniformere sproget*; hundreder af uafhængige jarler og småkonger i evig fejde, men *ingen ene-*

konge, intet större kongerige; vismænd, præster, skjalde, runeristere på egen hånd, men *ingen udjævnende og dresserende skoler, ingen regulerende og normaliserende literatur*. Lad os se hen til det ældste latin, og til det ældste græsk. Hvor nær ere de ikke i slægt. Men hvor mange vare ikke deres dialecter. Og hvor lidet følger enten det ene eller det andet én eneste lydovergangs- og udstødelses- og udlydslov! Og hvor mærkelig voksede de til selvstændige sprog!

Vi høre tit nok om Møsogotisk (én bekendt gotisk dialect blandt 50 ubekendte), og om Ulfilas evangeliebøger. Når en biskop eller en kirke udsteder en bibeloversættelse, eller en bönnebog, eller et psalterium, når en konge eller en stat udsteder en kundgörelse eller en lovbog — tænker noget fornuftigt menneske da, at mer end nogle få, en större eller mindre minoritet, *taler* nöjagtig samme sprog, som det, der bruges i den bibel eller bönnebog eller lovbog? Véd ikke *alle og enhver*, at en sådan fastslået text er en mere eller mindre heldig tilpasning og combination? Se vi ikke alle, at tusinder eller millioner — alt efter samfundets störrelse — höjst ufuldkomment forstå den således udstedte bog, og endnu ufuldkomnere *tale* det sprog, hvori den er affattet? Hvor mange »udannede« i de forskjellige danske landsdele — især i Nörre- og Sønderjylland, som næsten har sit eget sprog — tale vel det sprog, de læse i love og kundgörelser eller i bibelen? Hvor mange i England — især i vore nordlige shirer, som næsten have et eget sprog for sig selv — mon vel tale vor bibels engelsk? Sproggranskere behandle ofte Ulfilas bibeltexter, som om de vare en magisk fetish. Da Ulfilas gav sin bibel til de mange krigerske folkestammer, som mer eller mindre havde ham til lærer, hvor mange, hvilken bestemt part, af de stimlende tusinder mon virkelig *talte*, »grammatisk og correct og ensformet«, det sprog, der således forelagdes dem? Og ligeså til alle tider og i alle lande. Men fremfor alt i tider og lande UDEN literatur: i dem er mangfoldigheden störst.

Således, og *kun således*, kunne vi fatte t. ex. den kendsgerning, at vi i ét enkelt svensk folkland — Uppland — og indenfor de snævre tidsgrændser for denne landsdels gravstene med skandinaviske runer, ofte finde *ét og samme ord* stavet så uens. *Nogen* forskel i *udtale* og *form* må være udtrykt ved *så stor* forskel i *stavning*. Lad os f. ex. tage det hyppige ord, hvis almindeligste og orthodoxe svenske form er STEN. Dette ord, i acc. sing. (masc.), gengives på uplandske runemindesmærker således: ISTAIN, ISTIN, ITIN, IÞUN, SAIN, SENA, STAEN, STÆINI, STAIN, STAINA, STAINI, STAINO, STAN, STAUN, STEIN, STEN, STENA, STENO, STIAN, STIN, STINA, STINÆ, STINI, STINO, STOIN, STON, STONO, TSIN, o. s. v. Theorien om «fejlristning» forslår ikke. Exemplerne ere for mange, og finde sidestykker allevegne. Og når nogle ere »fejlristninger«, hvilke ere de da? Vi se her dialectformer, ældre former som efternølere, lydgengivelser, og forskellige tilløb til lydgengivelser. Lange variantlister af aldeles samme slags kunde opstilles for hvilketsomhelst enkelt ord i vore gamle dialecter, *som de foreligge i håndskrifter*. Men vil noget fornuftigt menneske for alvor tale om »selvlydsovergangenes enkeltheder«, m. m. af samme slags, som *practisk anvendeligt* på sådan en liste, og det efter én nordisk landsdels runemindesmærker, som den ovenfor givne?

På den ene side må ikke glemmes, at lyd og lydformer, ord og ordformer, i stort omfang ændredes, udvikledes, bølgede frem og tilbage *i samme land* og *i samme dialect*, mens i århundredernes løb forstyrrende indflydelser føltes stærkt. På den anden side må ikke tabes af syne, at vi vide meget lidet om det spörgsmål: indenfor hvilke grændser ældre locale stavemåder — *efter den udtale, vi nu give dem* — gengave ældre locale udtalemåder. Hvad Burton fremhæver med hensyn til 15de og 16de århundrede, passer lige så vel på 5te og 6te, eller på hvilketsomhelst senere tidsrum: »Enhver læser af gamle bøger er fortrolig med *eklekticismen* i deres stavemåder — hvorledes, endog efter at bogtrykker-

kunsten var kommen til at øve et tryk til gunst for ensformighed, samme ord kunde vise sig på samme side med to, undertiden tre forskellige stavemåder. Stavemåde varierede lettere end udtale; og, endog bortset fra et sådant omfattende forhold, kan man let vise, at de lyd, der udtryktes ved bogstaverne, som begge folkene [Engelskmænd og Skotter] brugte dem i 15de og 16de århundrede, vare aldeles forskjellige fra de lyd, der udtryktes ved de selvsamme bogstaver i nyere tider«*. (Hr. Burton hentyder her til det ældre AI for A, J for I, O for OE, QUH for WH, SCH for SH, V for U og W, Y for J og Þ (TH), Z for Y, o. s. v.).

Naturligvis var jeg forberedt på modstand og indsigelser fra den tydske skole af sproggranskere. Og det er da heller ikke udeblevet. Candidat Wimmer har udgivet et berömmeligt angreb på første del af mit runeværk**.

Jeg vil søge at svare ham så kort jeg kan, og på en sådan måde, at jeg håber at kunne tydeliggöre mig for læsere, som, uden at være særlige fagmænd, have interesse for sagen.

Jeg vil begynde med de mest fremtrædende af Hr. Wimmers mangfoldige anklagepuncter.

1. — *Jeg kan ikke så meget som skelne mellem nordisk og tydsk.* Derfor deler jeg, «i strid med *alle* sprogforskere» (s. 7) de skando-gotiske sprog i tre classer, under to hovedgrupper (nordisk: A 1; saksisk og nederlandsk: A 2; tydsk: B) istedenfor at dele den i to classer, nordisk og tydsk. Hvis han nu havde víst, at denne deling i to classer

---

* John Hill Burton, The History of Scotland, vol. 4, 8vo, Edinburgh 1867, s. 136.

** Denne piece meddeltes andre *för udgivelsen*. Den omtales af Docent S. Grundtvig (historisk tidsskrift, bd. 5, 2det hefte, s. 618). Men ingen sådan høflighed — eller snarere simpel retfærdig ligestilling — vistes mig; og jeg kunde således ikke engang bede årbøgernes udgivere om at tilföje et par liniers indsigelse og forkyndelse af snarest muligt svar.

var bleven enerådende i den senere tid, hvorsomhelst den tydske skole har vundet indflydelse, skulde vi ikke have beklaget os; men »i strid med *alle* sprogforskere« går dog virkelig for vidt, om det ellers *beviste* noget. En mand *kunde* da *måske* afvige endog fra »alle sprogforskere« på et eller andet punkt, og endda have ret. De ældste nordiske overleveringer sige, at den nordiske tunge taltes også i Saksland. Rimeligvis kendte de folk, der skreve dette, bedre til sagen end nymodens professorer. Og om end dette udsagn indeholdt nok så megen overdrivelse, så *kunde de ikke* have påstået noget sådant, medmindre det skandinaviske og det saksiske havde været mærkelig sammenknyttede både i lyd og former i de tidligste tider.

I henhold til kendsgerningerne, som jeg opfattede dem, har jeg sagt om de mig foreliggende runeristninger, at »alt er nordisk, men ikke bundet til noget bestemt bogmål; til tydske former er der ingen spor«. Oprørt herover udråber den lærde kritikus (s. 7) »kun skade, at han beholder sine beviser hos sig selv«. Men hele mit værk er mine »beviser«. Da jeg regner oldengelsk for et åbenbar nordisk tungemål — det allerældste hvoraf vi have boglige mindesmærker — tilsteder og bruger jeg naturligvis, *som nordiske*, ord og former, der ere gået tabt i senere skandinavisk, men have holdt sig i oldengelsk, og som, efter hvad jeg påviser, findes på gamle skandinaviske runemindesmærker.

Idet jeg på vejen lagde vægt på oldengelsk som et nordisk sprog, omtalte jeg uundgåelig — men meget kort, i et indskud på få linier — spörgsmålet om hine tre berömte beviser for, at engelsk er et tydsk sprog, hvad man kunde kalde Rasks lov. S. 11 siger Hr. W., at min argumentation om disse tre »beviser« ikke hjælper min sag en smule, fordi disse tre kun ere tre blandt mange, og at deres fald ingen virkning har på de andre. Nu appellerer jeg til enhver læser, om disse tre ikke så at sige *allevegne* regnes for DE TRE, for de *afgörende*? I skolebøger og sproglige afhandlinger

allevegnefra (og ikke mindst fra Skandinavien) omtales sjælden fler end disse tre. Jeg kunde ikke fylde en foliant med dette tilfældige æmne. Jeg tog de tre almindeligst påberåbte »beviser«, og viste, at de ere aldeles ugrundede, da de ikke ere andet end nyere særlige udviklinger i Skandinavien *efter* Engelskmændenes udvandring fra deres skandinaviske hjem.

S. 14 indrömmer Hr. W. tilsyneladende, at disse tre rigtignok må opgives. Men siden angrer han dog, og synes at tage denne indrömmelse tilbage, idetmindste tildels, ialtfald med hensyn til passivform på -S.

Med hensyn til den vedhængte artikel, er den virkelig så ung i skandinavisk, at vi ikke ville spilde fler ord på den.

Infinitivendelsen -AN (i senere skandinavisk -A, -Æ, -E, indtil den i visse dialecter falder helt bort, ligesom i nyengelsk) bliver kun et tidsspörgsmål. Om jeg end ikke havde fundet *ét eneste exempel* på denne endelse -AN i skandinavisk, indrömmes nu af enhver, at denne ældre form *har* existeret; og Rydqvist har for længe siden forberedt os på, at den muligvis vilde blive funden. De exempler, jeg har fundet, forekomme alle i skandinaviske runeindskrifter. De ere følgende:

1. *Årsunda* sten, Gestrikland, Sverig. Tid 950—1050?
2. *Forsa* ring, Helsingland, Sverig. Tid 800—900?
3. *Halla* sten, Gulland. Tid 900—1000?
4. *Maeshowe* sten, Orkenøerne. Tid 900—1000?
5. *Seddinge* sten, Lålland, Danmark. Tid 900—1000?
6. *Sigtuna* sten, Upland, Sverig. Tid 1000—1100?

Et sandsynligt syvende exempel, *Frøssunda* sten, Upland, Sverig synes at være fra 11te århundrede.

Selv forudsat, at kun *et par stykker* blandt disse exempler skulde indrömmes som *ubetinget fri* for så meget som *skygge* af tvivl, så er det nok; og de andre få at være idetmindste sandsynlige. Ny exempler kunne komme for lyset hvad dag det skal være.

Det skandinaviske passiv, eller medium, eller reflexiv, hvad man nu vil kalde det, synes Hr. W. uvillig til at opgive. Han fortæller, at jeg har kaldt denne form »ganske ny« (s. 15). Men det har jeg nu ikke gjort. Jeg har, i engelsk text, kaldt den »*modern*«, d. e., selvfølgelig: »*forholdsvis ny*«. S. 30 bemærker jeg: »*Oldskandinavisk har intet passiv;* det har en reflexiv eller medial form, fremkommen ved at föje SIK (sig) til verbet. Men denne reflexive form er en nyere *(»modern«)* udvikling. I de ældste skrifter — og de ere ny (»modern«) — er den næsten uhørt. Den trænger lidt efter lidt ind, jævnsides med de gældende passive constructioner med verberne VERA og VERÐA; den griber dernæst om sig; så bliver SIK et enklitikon, bliver sammentrukket til -SK, -ST, -Z, -S, som del af verbet, og får således tilsidst sit nuværende udseende. Jo længer vi gå tilbage, jo sjældnere blive exemplerne på denne mechaniske sammensætning med et reflexivt ord i Skandinavien.«

»Den engelske dialect havde pronominalformen SIN, lige så vel som de skandinaviske og de tydske; men den havde ikke (det vil sige: den havde lagt tilside, mistet) reflexivet SIK. Altså *kunde* den ikke engang have fulgt skandinavisk i denne udvikling af reflexiv form.«

»Men Tydskerne have altid haft, og have endnu, dette SIK, lige så vel som Skandinaverne. For så vidt vare Skandinaverne mere »tydske« end Engelskmændene. Hvorfor gik Tydskerne nu ikke samme vej som Skandinaverne? Hvorfor lavede de ikke på samme måde et reflexiv eller passiv af deres SIK?«

»Det gjorde de ikke, fordi de ikke gjorde det. Der er ingen anden grund. Lad os dermed lade jærn-theorierne ligge.«

Hertil bemærker Hr. W. (s. 15), at denne reflexive form er »fællesnordisk«, og at den findes i »de ældste skriftlige mindesmærker«, og er ganske almindelig i Edda

og i de ældste håndskrifter. — Men disse sidste bortvise vi straks. Intet Edda-håndskrift eller andet skandinavisk håndskrift er ældre end så omtrent 13de århundrede. De ere, forholdsvis talt, ny (»modern«). Og dog give de ældste ikke -S, men mechanisk suffigering af (SIK)-SK. Med hensyn til mindesmærker med indskrifter — som ere århundreder ældre — så er denne form *aldrig funden* på dem af den ældste nordiske art. Den findes på den senere art af skandinaviske runemindesmærker, og i tre skikkelser. Den ældste er det rene reflexive eller mediale SIK sat efter verbet, men er yderst sjælden. Jeg kender kun 1 exempel, Forsa ring, sandsynligvis fra 9de århundrede. Den næste er det mechanisk afkortede suffix -SK. Herpå har jeg kun bemærket 4 exempler:

1. *Århus* sten, Jylland (Ant. Tidsskrift, 1852—54, s. 387—95; og Rafns Pirée s. 40): ÞO KUNUKAR BARÞUSK. Denne sten er måske fra 10de århundrede, efter Rafns mening fra 11te.

2. *Råda* sten, Vestergøtland, Sverig (Liljegren no. 1365; Bautil no. 989). Da denne indskrift aldrig er bleven meddelt i pålidelig skikkelse, giver jeg den her, efter tegning af Hr. Intendant P. A. Säve (1862), velvillig tilstillet mig af Hr. Professor Carl Säve:

ᚦᚢᚱᚴᛁᛚ ⁝ ᛋᛅᛏᛁ ᛫ ᛋᛏᛁᚾ ᛫ ᚦᛅᛋᛁ ᛫ ᛁᛏᛁᛦ ᛫
ᚴᚢᚾᛅ ᛫ ᛋᚢᚾ ᛫ ᛋᛁᚾ ᛫ ᛁᛦ · ᚢᛅᚱᚦ ᛫ ᛏᚢᚦᚱ
ᛁᚢᚱᛁᛋᛏᚢ ᛫ ᛁᛦ : ᛒᚦᛁᚦᚢᛋᚴ ᛫ ᚴᚢᚾᚢᚴᛅᛦ ᛫

ÞURKIL SATI STIN ÞASI ITIR
KUNA SUN SIN, IR UARÞ TUÞR
I URISTU, IR BÞIÞUSK KUNUKAR.

THURKIL SATTE STEN DENNE EFTER
GUNNE, SØN SIN, SOM BLEV DØD (faldt)
I SLAG, DA KONGER(ne) SLOGES.

Denne sten henfører jeg til 11te århundrede.

3. *Års* sten, N. Jylland (Ant. Tidsskrift 1843—45, s. 178): STIN KUASK; rimeligvis fra 10de århundrede.

4. *Hvitaryd* sten, Småland, Sverig (Liljegren no. 1254; Sjöborg vol. 3, s. 119, fig. 196, 197; Rafn, Pirée, s. 35). Dette er et *kristent* mindesmærke, og har verbet ITAÞISK (= det senere ANTAÞIS).

Således går denne art tilbage til 10de århundrede, og er forholdsvis ny (»modern«). Den tredje og sidste skikkelse, som dette suffix tager, er -S. De ældste exempler ere de med verberne ANDA og FARA, at dø, i meget forskellig stavning. Jeg kender til følgende:

Djulefors, Södermanland, Sverig. Bautil 787. ANTAÞIS. *Kristen tid.*

Frederiksdal, Södermanland. Dybeck, 8vo, no. 1. ANTAÞIS. *Kristen tid.*

Såstad, Upland, Sverig. Dybeck, 8vo, no. 95. ANTAÞIS. *Kristen tid.*

Broby, Upland. Dybeck, 8vo, no. 97. ENTAÞIS. *Kristen tid.*

Nible, Södermanland. Dybeck, 8vo, no. 82. ENTAÞIS. *Kristen tid.*

Stainkumla, Gulland. Säve, G. U., no. 82. ENTAÞIS. *Kristen tid.*

Vesterby, Södermanland. Dybeck, 8vo. no. 32. ENTAÞIS. *Kristen tid.*

Tyfsteg, Södermanland. Bautil 780, B. ENTAÞUS. *Kristen tid.*

Högby, Østergøtland. Bautil 882. EOTAÞIS. *Kristen tid.*

Ingelstad, Finnheden, Sverig. Liljegren 1262. ETAÞIS. *Kristen tid.*

Syltan, Østergøtland. Bautil 857. ITAÞIS. *Kristen tid.*

Angarn, Upland. Bautil 94. FURS. *Kristen tid.*

Fjuckby, Upland. Bautil 498. FURS. *Kristen tid.*

Öslunda, Upland. Bautil 50. FURS. *Kristen tid.*

Fremdeles have vi af denne art:

Gerum, Gulland. Säve, G. U., no. 138. LÜFTAÞES (= LÜKTAÞES). *Kristen tid.*

Åkirke døbefont, *Bornholm*. HAILSAS og HUILIS. *Kristen tid*.
Desuden fra sen tid 11 stene på Gulland med HUILIS, HUILS, UILAS, UILIS, HLIS, HUILAS; samt *Flairinge*, Gulland, Säve, G. U., no. 8, SEHIAS. — Således se vi formens vækst. Omtrent fra 9de århundrede have vi et hedensk exempel med SIK; i 10de have vi to hedenske exempler på -SK; i 11te et hedensk på -SK; i 11te eller 12te et kristent på -SK; *alle de andre*, med formen -S, ere på *stene fra kristen tid*, nogle af dem først fra reformationstiden.

Ja, at denne construction *ikke kan andet* end være temmelig ny, og mechanisk fremkommen, følger af sig selv. De oprindeligere omskrivninger vedbleve. Tydskerne vare meget nær ved at frembringe den i mange udtryk; ti skandinaviske forbindelser som FINNA SIK ere ét med tydske som FINDEN SICH. Men det kommer aldrig videre i tydske eller saksiske sprog. Når FINNA SIK, FINNASIK, FINNASK, FINNAS, FINNES eller FINDES i Skandinavien ere »fællesnordiske«, hvad sige vi da om FINDEN SICH i Tydskland?

En lignende mærkelig construction udvikledes i norsk med islandsk, brug af MIK som reflexivt og passivt suffix eller enklitikon til 1ste person af verber i præsens og præteritum. Dette MIK er tilstede i formerne -M, -OM, -UM, UMK, UMZ, o. s. v., og er lige så iöjnefaldende som det reflexive eller mediale -SIK, -SK, -S. Men i modsætning til dette sidste viser det sig ikke i de andre nordiske dialecter, og døde tilsidst helt ud. Derfor blive de andre skandinaviske sprog »*unordiske*«; og da det faldt bort, holdt islandsk op at være »*nordisk*«!

De andre »stærke forskelligheder«, der udpeges af Rask mellem oldengelsk og oldskandinavisk, ere lige så ubetydelige og intetsigende som dem vi nu have omtalt. De bestå i, at engelsk har vedligeholdt nogle archaismer eller ejendommeligheder længer end skandinavisk, eller i at skandinavisk har vedligeholdt småting af lignende art længer

end engelsk, eller i udvikling af provindsielle former. Ingen har sagt, at *oldengelsk* var *aldeles* ens med nogen *gammeldansk* dialect. Men heller ikke vil noget fornuftigt menneske sige, at nogen enkelt *gammeldansk* dialect var *aldeles* lig nogen *gammelsvensk,* eller nogen *gammelsvensk aldeles* lig nogen *gammelnorsk.* Der er ingen enkelt engelsk eller skandinavisk dialect, som ikke har ejendommeligheder, der ere ukendte andetsteds. Og således i ethvert land under solen.

Det er gået meget underligt med disse »iöjnefaldende skelnemærker« mellem oldskandinavisk og oldengelsk. På den ene side skrives store bøger om hvorledes (omtrent mellem år 800 og 1000) *en stor del* af England blev besat af Skandinaver, der tilegnede sig og fuldstændig coloniserede landet, gave det stednavne »i tusindvis«, og beholdt det til den dag idag. På den anden side have vi talrige SKRIFTLIGE MINDESMÆRKER fra disse samme shirer fra 11te århundrede og ned til reformationen; og disse provindsers *localdialecter* have holdt sig *friske og usvækkede* lige til nu. Dog har ingen nogensinde været istand til at finde ÉN ENESTE af de »iöjnefaldende skandinaviske ejendommeligheder«, som udgjorde den storartede chinesiske mur mellem oldskandinavisk og oldengelsk. — Infinitiv på -A kunne vi end ikke tale om; ti den er *langt ældre* i den »skandinaviske« (= nordlige) del af England end nogen »skandinavisk« indvandring af vikinger.

Hvad fremgår nu af alt dette? Et sligt resultat vilde være uhørt. Endog en meget lille koloni af fremmed tunge efterlader spor af sit sprog århundreder igennem. Og her drejer spörgsmålet sig om hvad hos folket går under navn af HALVE ENGLAND.

Er da hele »Danelagen« en mythe? Besatte Danske og Norske «vikinger» aldrig det nordøstlige England?

Eller talte disse Skandinaver væsentlig samme sprog som de skandinaviske Angler, til hvem de kom?

Svaret er simpelt. England øst for Watling-street *blev* erobret og coloniseret af Skandinaver i 9de og 10de århundrede. Og naturligvis førte de deres modersmål med sig. Men *så nær* stode PÅ DEN TID deres hjemlige localdialecter de ældre oldnordiske folkesprog, der allerede vare tilstede i landet, at de let og hurtig smeltede sammen. Der var ingen fremstående ejendommeligheder, som kunde skabe noget *øst-nord-engelsk skandinavisk* sprog. Den *vedhængte artikkel, passiv på -S,* og andre sådanne provindsialismer, vare enten *ukendte* i Skandinavien i tiden 800—900, eller vare først ved langsomt at trænge ind.

Derfor kunde disse senere skandinaviske indvandrere medbringe endel locale ord og udtryk; og nu og da kunde en født Dansk eller Nordmand kradse et par af sine provindsielle runebogstaver; men — (af intet kommer intet) — der *kunde ikke være* »væsentlige skelnemærker« mellem sprog, som der ingen »væsentlig forskel« var imellem.

2. — S. 3. *I min »Rune-literatur« skal jeg have udeladt »adskillige af de allervigtigste afhandlinger (f. eks. af P. A. Munch)«.* Tvertimod. Jeg har udtrykkelig udtalt, at disse arbejder ere næsten utallige, og at jeg kun giver de mest *fremtrædende* iblandt dem, især dem, der afhandle den ældste slags nordiske runer. Jeg har nævnet alt af almindelig interesse, forsåvidt det er mig bekendt, enten i vedkommende liste (s. 12—14), eller citeret under de mindesmærker, som det særlig vedkommer, eller ved henvisning til andre værker, der omtale flere af disse arbejder. Enten efterser læseren hovedværkerne — hvor han da finder overmåde mange andre omtalte — eller han gör ikke engang det. Jeg har særlig nævnt snarere for mange end for få. Jeg kunde ikke lade værket svulme til halvtredsindstyve dele istedenfor til to.

3. — S. 17. *Jeg er så uvidende, at jeg »ikke forstår at skælne mellem den virkelige lyd og lydbetegnelsen«.* Jeg har

givet lister over uendelige varianter på runemindesmærkerne ved enden af den hedenske og i den første kristne tid, eller endnu senere. Jeg har vist, at disse varianter ofte forekomme *på samme sten.* For at sætte grændse for det stedse voksende binds omfang har jeg *ikke* citeret navnet på *hver sten* med hensyn til sådanne talløse exempler, som de med HUGGEDE DENNE STEN, REJSTE DENNE STEN, o. s. v. Men i *hundrede og hundrede* andre tilfælde har jeg omhyggelig opført *navnet på hvert mindesmærke.* Kunde jeg göre andet? Jeg har også atter og atter fremhævet, at disse phænomener komme igen på selvsamme måde i vore håndskrifter, på kirkegårde, på gadeskilter, og at de ikke lade sig forklare ved hjælp af skole-jargonet. Hvori ligger da min grove uvidenhed? Min lære er — med hensyn til de ældste nordiske lige så vel som med hensyn til de egentlig skandinaviske runeindskrifter — at vi ikke kunne lænkebinde disse gamle sager til nogen pedantisk »correct« retskrivning, at vi netop maa skelne lyd og tegn. Og jeg *beviser* dette ved henvisninger til mindesmærker alle andre steder, classiske og ikke classiske.

4. — S. 4. *Jeg er så dum, at »sproghistorie, dens resultater, dens anvendelse — alt dette er for Prof. Stephens terra incognita; for os andre er der i alle sprog bestemte love, hvorefter de enkelte fænomener må forklares; der er regelmæssige, bestemte lydovergange, som kun den historiske sprogforskning kan stille i det rette lys«.* Jeg har ingensteds nægtet disse »lydoverganges« tilværelse. Jeg har kun forlangt, at de skulle bruges *hvor de kendes,* og med hensyn til *hvad man kender,* og ikke, hvor de ere *ubekendte,* eller med hensyn til *hvad man ikke kender.* Jeg har sagt, at de oldnordiske dialecter, lige fra Finland og over til de skotske Höjlande, i de første 7—800 år efter Kristi fødsel, ere os for en stor del *ubekendte.* Hvis vi nogensinde skulle kunne lære noget om dem, må vi gå — ikke til en sproglærers *theori* — men til *kendsgerninger* på de runemindesmærker,

som tiden har levnet os. Den mening har jeg endnu. Hovedværdien ved alle vore *allerældste* levninger, på sten, eller på pergament, er — at de give os sproget mer eller mindre, *som det tales* af den skrivende, ikke som det dicteredes af en hovedstad, en ordbog, eller en skolemester. Derfor ere disse *ældste* sager så værdifulde for dem som granske (og ikke lave) dialecter og lydlove.

5. — S. 5. *Jeg, såvelsom Prof. Carl Säve, ledes af det bare »fantasteri«* med hensyn til hvad vi have kaldt *gamle former,* slutnings -N, genit. sing. fem. subst. -UR, etc. Dette er, efter Hr. W., »*ganske* nye dialectejendommeligheder«. Med hensyn til den ædle gransker, Prof. C. Säve, så svarer han måske på egne vegne, om han ellers holder det for umagen værdt. Dengang Hr. W. var skoledreng, dengang var forresten Prof. Säve ikke umoden som sproggransker, for ikke her at tale om hans ry som runegransker.

Men når *er* nu en ting »*ganske* ny«? Når den er fra 19de århundrede? Eller måske snarere fra 9de? Eller fra hvilkensomhelst tid derimellem? Er en form, der findes på mindesmærker, *så langt tilbage vi kunne gå* (t. Ex. fra 3dje eller 4de århundrede efter Kristus) »ganske ny«? Så vidt jeg ved, have vi endnu ikke fundet nogen gen. sing. fem. på -UR på de ældste nordiske mindesmærker. Det kunde jo være, at formen ikke var så gammel. Ialtfald, at finde et hunkönsord i genitiv på sådanne mindesmærker er næsten utænkeligt. Der blev ikke så let brug for den. Det er ualmindeligt at finde den, også andre steder. Men vi have denne gen. sing. fem. på -UR i nogle levende skandinaviske dialecter, i nogle af vore ældste skandinaviske skindbøger, og på flere skandinaviske runestene; jeg kender følgende:

1. *Årsunda,* Gestrikland. (Har ligeledes infinitiv RISAN). Halvhedensk tid: 950—1050?
2. *Fole,* Gulland; 2 exempler. Tid: 14de århundrede?
3. *Hanstad,* Upland. Tid: 950—1050?
4. *Korpebro,* Södermanland. Tid: 1000—1100?
5. *Orsunda,* Upland. Tid: 1000—1100?

6. *Runeberg,* Upland. Tid: 950—1050.
7. *Törneby,* Upland. Tid: 1000—1100?
8. *Urvalla,* Närike. Tid: 900—1000?

Uagtet den uhyre ødelæggelse af mindesmærker, kunne vi altså dog følge exempler tilbage til 10de århundrede. — Det var nu denne »*ganske ny*« form.

-N-endelse ere vi heldigere med. Den findes ikke alene på flere egentlig skandinaviske runemindesmærker, nogle af dem fra hedensk og meget gammel tid, men på mange af de ældste oldnordiske levninger. Den bliver altså kun for så vidt »*ganske ny*«, efter denne talemådes ganske ny betydning.

-N i nom. og acc. plurl. neutr. af bestemt artikel m. m. har jeg optegnet følgende exempler på:

ÞAON, *Hammerby,* Upland. Kristen.
ÞAUN, *Lingsberg,* Upland. —
— *Hainhem,* Gulland. —
— *Habblingbo,* Gulland. —
— *Sandby,* Öland. Hedensk?
— *Fockstad,* Upland. Kristen.
— *Båling,* Upland. —
— *Strengnäs,* Södermanland. Kristen.
— *Rasbo,* Upland. Hedensk.
— *Adelsö,* Upland. —
— *Vedelsprang,* S. Jylland. Hedensk.
ÞON, *Löfstad,* Upland. Kristen.
ÞISUN, *Hanstad,* Upland. —
— *Tible,* Upland. —

Nogle af disse, både i Sverig og Danmark, ere da idetmindste så gamle som fra 10de århundrede.

6. — S. 8. *Hr. W. beskylder mig for at have sagt, at Rask var »den egentlige ophavsmand til Slesvig-Holsteinismen«.* Men det har jeg nu ikke sagt. Jeg har sagt (s. 29 i mit værk) at Rasks theorier i de skikkelser, de fik hos J. Grimm, hos Kejser, og hos Munch, bleve brugte som støttepunkter

for Slesvigholsteinismen. Det er ikke at kalde Rask »den egentlige ophavsmand til Slesvigholsteinismen«.

7. — S. 17. *Hr. W. kan ikke fatte, hvorfor jeg medtog oskisk som ét exempel blandt mange på uendelig dialekt-mangfoldighed endog i det classiske Italien.* Det gör mig oprigtig ondt. Sagtens har jeg uret. Men jeg har en forestilling om, at hvilkensomhest græsk dialect jeg havde nævnt med hensyn til græsk, eller hvilkensomhelst italisk med hensyn til latin, vilde han lige så godt kunnet opponere. Jeg skal ikke spilde fler ord på så ligegyldig en sag.

8. — S. 19. *Jeg ved ikke engang tallet på de ældste nordiske bogstaver.* Jeg har sagt, at det ældste nordiske Futhorc indeholdt omtrent *to gange* så mange runer som det egentlig skandinaviske — det vil sige 30 eller fler. Dette nægter Hr. W., og siger: »kun nogle og tyve«.

»Nogle og tyve« kan betyde 22 eller 29. Hvor mange menes?

Når man husker på, at der undertiden er to eller fler tegn for én lyd i det ældste nordiske alphabet (således ᛉ = A, ᛆ = A; ᚨ = Æ, ᚼ = $\frac{\text{Æ}}{\text{H,}}$ o. s. v.), vil man finde, at jeg har fuldkommen ret.

9. — S. 19. *Og jeg ved ikke, hvad der er yngre, og hvad ikke.* Hr. W. kan ikke fatte min udtalelse, gentagen mange gange, at det skandinaviske rune-futhorc er »yngre« end det ældste nordiske, i den forstand, at det er en modificeret og simplificeret form af dette — men dog *ikke* »yngre« på den måde, som når det havde været indført i Skandinavien af et fremmed folk, eller sammen med fremmed civilisation, således som det latinske alphabet indførtes sammen med Kristendom. Måske jeg har udtrykt mig for kort, eller noget dunkelt, uagtet de lejlighedsvis forekommende »gentagelser«, som Hr. W. beklager sig over.

10. — S. 20. *Mine Rune-tabeller »kunde uden skade have været helt udeladte.«* Det synes jeg dog ikke. Mange have

ydet mig tak for dem, og jeg har selv daglig nytte af dem. Men jeg er jo rigtignok kun begynder.

11. — S. 20. *Jeg overser, at P. A. Munch også (efter Hr. W.'s påstand) har lært, at ᛉ var = -R.* Det er rigtignok en ny efterretning for mig. *Med hensyn til et eneste mindesmærke,* Istaby sten, gættede denne begavede ånd, at det kunde være -R, *eller noget andet.* Ellers tog han det for M. I en senere afhandling (norske F. M. M. B. årsberetning, 8vo, Christiania 1857, s. 79) siger han, at ᛉ måske er RZ eller Z, *eller en vocal* [isåfald kunde han jo have tænkt på A; men selv om han ikke særlig har tænkt på A, hvorfor tager Hr. W. ikke på vej mod Munch lige som mod mig?]. I samme afhandling bemærker Munch, at ᚨ er A, men også en mellemlyd, et svagt sheva; og at ᚼ er A; og at ✱ er A, og tillige en mellemlyd. Det er A'er nok. Men sådant er da ikke noget »system«. Sagen er, at Prof. Munch med sit vældige talent og energi langsomt måtte føle sig frem, og kun ved sin tidlige død reves bort fra store opdagelser. På samme måde arbejdede Finn Magnussen sig möjsommelig frem, og så, ved at komme til Thisted sten, at ᛉ i navnet TᛉDIS ikke kunde være M, som han ellers læste det, og foreslog derfor her Y.

12. — S. 21. *Hr. W. klager over, at formen for S på Charnay brystsmykket, som jeg har givet s. 49, i hans öjne er »meget mistænkelig«.* Det kan jeg ikke göre ved. Hr. Baudot, finder og ejer af dette smykke, og fuldendt kunstner, som med egen hånd tegnede den smukke afbildning udgiven i hans pragtfulde 4to, skrev til mig for at meddele, at han her og et andet sted havde gjort en lille fejltagelse, og at runen for S var, som han gav den *i det rettede exemplar,* som han velvillig sendte mig til gengivelse i mit værk.

13. — S. 21. *Hr. W. fremsætter atter og atter, at jeg ingen »beviser« har givet for den lydværdi, jeg tillægger runerne.* Jeg har givet alle alphabeterne, alle mindesmærkerne, alle tolkningerne, med overvejelser, sammenligninger

og tilknytningspunkter. Hele min bog er mine »beviser«. Jeg har ikke andet at byde. Jeg kan ikke

»call spirits from the vasty deep«

til at føre bevis med ed.

Når jeg særlig siger, at ᛉ er A, og at ✱ (hvis oprindelse jeg giver forklaring på) er $\frac{\text{Æ}}{\text{H}}$ (Æ), forlanger Hr. W. atter »beviser«. Når han selv holder sig til den lære, hvorefter ᛉ er -R, og ᚨ A, mon det da er tilladeligt for »os andre« at bede om *hans* »beviser«?

14. — S. 21. *»Alphabetet på Thames-kniven må dog være flere århundreder yngre« end o. år 500.*

Hvor *mange* århundreder da? Skulle vi sige 4 eller 5? Det vilde bringe sværdet (eller kniven) ned til 9de eller 10de århundrede, da kristendom og latinske bogstaver vare rådende, og da noget af det sidste, folk vilde göre, var at fabrikere runesværd, sværd med hedenske stave, kostbart udførte. Hertil kommer, at dette alphabet har *den ældste* Futhorc-ordning. Endvidere, at det har den sjældne og særegne *ældste* rune for S — desuden at det er på metal — altsammen beviser på höj ælde. Og udsmykningen, ornamenteringen, hører ligeledes til den ældste tid.

Så Hr. W. får måske dog at lade det have sit blivende ved o. år 500 e. Kr.

15. — S. 22. *Jeg har givet galt tal på svenske mindesmærker, idet jeg har talt to for lidt.* Det har jeg såmænd også, og beklager denne fejltagelse, med mange andre, som skulle komme til at stå mellem rettelserne.

16. — S. 24. *Jeg har oversat »alle indskrifter«.* Det vilde dog nok ikke være nogen stor forbrydelse, hvis jeg havde gjort det, forudsat at det sker med fornuftig tolkning, og uden vilkårlige ind- og omsætninger af bogstaver efter egen bekvemmelighed. Men jeg har nu ikke gjort det. Et par i første, og nogle i 2den del måtte jeg opgive. Og ved nogle har jeg kun givet foreløbige *gætninger*, for mulig at

lede andre til bedre tolkning, for at give andre noget at begynde med.

17. — S. 24. *Og jeg har ikke været så heldig at oversætte en eneste rigtig: »hele denne del« er »fuldstændig forfejlet«.* Ikke én? Ikke engang en eneste af dem, der intet ᛉ frembøde til at vildlede mig?

18. — S. 24. *Jeg har fået ud af indskrifterne »de mest barbariske former og ord«, »en fuldstændig umulighed«.* Javel, når der skal dömmes efter en forudfattet theori, og med nuværende islandsk som rettesnor. Spörgsmålet er ikke, hvad der er »barbarisk« eller »umuligt« efter vore moderne systemer, men hvad der står på mindesmærkerne. Og uheldigvis have vi *hærskarer* af *disse samme* »barbariske« og »umulige former og ord« på de senere *skandinaviske* mindesmærker — som vi jo mene *at kunne læse.* Hvad skulle vi göre med disse skandinaviske runeindskrifts-exempler? Vi kunne dog ikke göre *alt*, hvad der mishager os, på *alle* vore mindesmærker, »*barbariskt*«, eller »*umuligt*«, eller »*fejlhugget*«.

19. — S. 25. »*Forfatterens fuldstændige mangel på indsigt i den nordiske sproghistorie*« godtgöres ved min læsning af Tanem sten, fordi den ikke er så heldig at vinde Hr. W.'s bifald. Særlig skulde mandsnavnet ÞRÆWING ufejlbarlig have endelse -R eller -I — uden hensyn til de mange exempler på disse endelsers fraværelse i de ældste skandinaviske indskrifter.

20. — S 26. *Jeg finder på disse oldnordiske mindesmærker »de vidunderligste navne«.* Nu vel, det gör jeg. Og det gör alle, som studere vore *allerældste* skando-gotiske mindesmærker. Mange sådanne kunne findes i Förstemanns »altdeutsches namenbuch«, og mange fler ville findes, når Englands og Frislands og Skandinaviens egennavne blive samlede. Vi have endog snese af disse »vidunderligste« navne på egentlig *skandinaviske* runemindesmærker, og mange ere endnu til i vore levende nordiske landskabsmål. Hvad skulle vi göre med dem? Skulle vi sætte pris på dem som

værdifulde levninger af vort ældste sprog, eller skulle vi med Hr. W. slynge banstråler mod dem?

21. — S. 26, 27, 55, o. s. v. *Om formelen EJER MIG.* Vi have en fuldelig sikret formel fra de ældste tider lige til den dag idag: folk skrive på gravstene, juveler, våben, o. s. v. (eller nutildags på bøger): N. N. EJER dette. — Her have vi en af mine forbrydelser. Det har jeg også villet læse på hine gamle mindesmærker. — Da A, Æ, O stadig ombyttes, og AH, ÆH, OH, som er 3je person sing. præs. af verbet AIGAN, AGAN, ÆGAN, OGAN (eje), i Skandinavien meget tidlig, hvor tidlig, vide vi ikke, men sandsynlig hist og her så langt tilbage vi kunne gå, afslebes til A, Æ, O, har jeg undertiden forudsat den mulighed, at dette A eller Æ eller O kunde være dette ord EJER. Lad os lade, som om navnet THOMAS havde været til dengang, og sætte, at vi fandt en gammel sten eller et smykke eller et redskab, et våben, med indskrift THOMASAH eller THOMASOH eller THOMASA eller THOMASO, o. s. v.; og sæt vi vare ikke visse på, at dette AH eller OH eller A eller O o. s. v var en gammel nominativendelse; så kunde vi sige: her have vi mandsnavnet THOMAS; og måske have vi her formelen THOMAS EJER (mig eller dette). Men, når vi ikke kende dialecten, kunde vi i nogle tilfælde beskedent foreslå: ordet kunde måske også være en genitiv, eller en dativ (Thomas's; eller: til Thomas). Men Hr. W. vredes over alt dette. Han, som dog neppe er disse sprog i 3dje eller fjerde eller 5te århundrede fuldkommen mægtig, bruger dröje ord, og fylder en side med allehånde om declinationer. Når jeg foreslår *én* tolkning, er jeg urimelig; når jeg foreslår *to*, er jeg gal; når jeg foreslår *tre*, ...

Smykker som Dalby diademet med indskrift

LUÞRO

og Himlingöje spændet, med indskrift

HÆRISO

findes både i mænds og kvinders grave. Og *mange* agtværdige

granskere have for mange tider siden læst dem som mandsnavne med O, ejer:

LUÞR EJER. — HÆRIS EJER.

Men Hr. W. har gjort den opdagelse, at LUÞRO er et kvindenavn, og den opdagelse, at HÆRISO er et kvindenavn. At de *måske* ere kvindenavne, har jeg for længe siden omtalt i min ordliste. Det samme var Hr. Haighs mening. Og det samme er Hr. W.'s. Men kan denne mening ikke fremsættes med sindsro og høflighed? Og hvorfor udstede forbud mod denne formel EJER (mig), som findes på så mange sager i alle nordiske lande?

22. — S. 24. *Jeg kommer med en så monstrøs form,* ÞYIYA (acc. pl. = disse), at Hr. Candidaten »*ikke engang kan udtale den*«! Det er jo slemt. Jeg kan. Jeg ved ikke, om Hr. W. kan udtale W *, når R eller en anden consonant følger efter? Det kan jeg ikke. Det kan ingen Engelskmand nutildags af sig selv. Lige så lidt nogen Skandinav. Og dog vedligeholdes på Shetlandsøerne den dag idag hos bondefolkningen dette os så vanskelige WR usvækket, såvelsom det gamle GN, KN, HW, o. s. v.

Dette bliver vel nok som exempler på de *anklagepunkter,* som fremføres imod mig med så megen voldsomhed. Vi ville nu følge vor lærde ven i andre retninger.

Runeindskrifterne findes kun i Skandinavien og — Skandinaviens ældste coloni — England. Det ældste engelsk må derfor omtrent fremstille det ældste skandinavisk. Jeg viser, at de ældste mindesmærker i Skandinavien frembyde former, som findes i det ældste engelsk, og at det ældste skandinavisk og det ældste engelsk ere i alle væsentlige ting ens (medens der er dialectforskelligheder allevegne, når vi komme til enkeltheder). I forbindelse hermed beviser jeg, at de grunde, man almindelig fremfører for, at engelsk er

* Det ægte W. som i engelsk og jydsk; ikke V, hvortil det er bleven svækket i de fleste dialecter.

et tydsk sprog, ere aldeles værdiløse, idet hoveddragene i engelsk ligeledes findes i det ældste skandinavisk, medens de såkaldte skandinaviske »ejendommeligheder« ere af senere vækst, *efter* den tid, da de ældste skandinaviske indvandringer i England foregik. Hist og her prøver Hr. W. at finde andre afgörende beviser for, at oldengelsk er et tydsk sprog. Således siger han s. 11, at 2den pers. sing. præt. (i de på tydsk vís såkaldte »stærke« verber) i. oldengelsk ender på -E, men i de skandinaviske dialecter på -T. En colossal opdagelse! Ja det kan drage grændse mellem to nationer! — Dette vil jo·dog kun sige, at den ene af to ældgamle former (som begge findes i tilsvarende former i oldindisk) har holdt sig i England, den anden i Skandinavien. Vi finde vel sagtens aldrig nogen »mulig« form for 2 p. sing. præt. på de ældste mindesmærker i Skandinavien. Der blev ikke brug for på dem at riste DU GJÖRDE, eller DU KÆMPEDE, eller nogetsomhelst verbum i 2 pers. sing. præt. Hvorledes skulde vi da vide, om denne forskel var til på den tid? Hvor har Hr. W. sine »beviser«? At -T engang var til som endelse for 2 pers. sing. præt. i engelsk, ses af sproget, som det er den dag idag: *thou shalt, thou wilt* ere oprindelige præterita, som siden have fået betydning af præsens. I oldengelsk have vi endvidere *ðú þearf-t, ðú mih-t, ðú wás-t, ðú mós-t*. Hr. W. vil uden tvivl sige, at 2 pers. sing. præt. på -I eller -E var »umulig« i oldskandinavisk. Men mon han har andre »beviser« end ordet »umulig«? — Senere hen blev i engelsk dette -T lige så almindeligt, som i skandinavisk; og *da* blev vi vel alle »Skandinaver«?

En anden ligeså storartet, og ligeså tit gjort, opdagelse er den s. 30: »Et af skælnemærkerne mellem oldnordisk og de oldgermanske sprog er det, at got. -S er bortkastet i böjningen i de germanske sprog, men i oldnordisk bevaret som -R«. — Nu have vi for det første exempler på selve -S (ikke -R) på oldnordiske, tilmed på skandinaviske mindesmærker. Ere de «umulige», eller måske ristede af Go-

ter? — For det andet læses mange »umulige« former med endelsen bortkastet (som i oldengelsk) på de oldnordiske mindesmærker. Hr. W.'s »umulig« skræmmer mig mindre, end det skulde. — For det tredje er denne «umulighed« nu indtrådt både i dansk og svensk: de have bortkastet endelsen. Ere de nu tydske sprog? Endelsen er falden hurtigere bort i engelsk, siden den næsten altid mangler i oldengelsk. Men den må engang have regelret været der, som -S eller som -R, eller som mellemlyd.

Fremdeles siger Hr. W. s. 57: »Sprogets nordiske karakter fremgår imidlertid ikke blot af R i endelsen, men også i former som ek, gastiR, runaR, þaiaR«. — Med hensyn til de tre sidste forstår jeg ikke Hr. W., da jeg ikke ser hvad nyt foruden -R han her vil bruge som bevis på nordisk karakter. Med hensyn til -R er forholdet mellem skandinavisk og engelsk her aldeles, som nys blev fremsat. — Med hensyn til Ordet EK forstår jeg ham heller ikke. Eller det skulde da vel ikke være vocalen E (istedetfor I som i oldengelsk og tildels i oldsvensk) der her satte ham istand til at meddele os sikker underretning om befolkninger og dialecter og nationaliteter for årtusinder siden? Man må sandelig have meget nöje kundskab til oldsprogenes phonetiske forhold for at vide, om tydske sprogs ICH, og oldengelsk IC altid udtaltes anderledes med hensyn til vocalen end EK i old-dansk-norsk. Intet er almindeligere i de fleste sprog, end at skrive I, hvor man udtaler E. Og således gör Hr. W. selv i mangfoldige danske ord, f. ex. *til*. Men selv om der nu havde været så stor forskel i udtalen mellem oldengelsk IC og disse runestenes EK som f. ex. mellem udtalen af første stavelse i FINNA i svensk og FINDE i dansk, hvad beviste så det? Ifald dette er Hr. W.'s mening, ifald han bygger på dette E, så tror jeg, at han er den første til at göre dette til skandinavisk hovedskelnemærke. Og hvis jeg ikke tager fejl heri, foreslår jeg at kalde dette «Hr. W.'s lov«.

Tydskernes »uhyre lærdom« kan dog vel ikke have culmineret i noget sådant —! (tillægsordet vilde jeg kun udtale, hvis jeg agtede at give Hr. W. lige for lige.) — Hvad vilde den *ikke boglærde lægmand med sund sands* vel sige, hvis vi vilde belære ham om, at de skandinaviske befolkninger ere tydske, fordi de have SIG, ligesom Tydskerne have SICH, som Engelskmændene savne? — Eller: Skandinaverne ere Tydskere; thi de have, ligesom Tydskerne, en endelse for nom. og acc. sing. neutr. i adjectiver; men Engelskmændene ere rene Nordboer; ti de have ikke denne endelse? — Eller: oldnordengelsk er skandinavisk; ti det har infinitiv på -A; og det bruger præp. TIL for TO; men oldsydengelsk er tydsk; ti det har inf. på -AN, TO og ikke TIL. — Eller: oldnorsk med islandsk er det eneste *virkelig* nordiske sprog; ti det har det negative suffix -AT eller -A ved verber; men dette kendes ikke i andre nordiske dialecter; disse ere derfor i virkeligheden tydske. — Eller: o. s. v., o. s. v. in infinitum. — Vilde lægmand ikke le ad sådant? Og vilde han have uret i at regne det altsammen tilhobe, ikke for »videnskabelige opdagelser«, men for »humbug«? Jeg regner mig selv kun til lægfolk.

S. 61 opstiller Hr. W. som hovedresultat: »Runen ᛉ i det ældste runealfabet er ejendommelig for de nordiske indskrifter; dens betydning giver os et vigtigt skælnemærke mellem nordisk og germansk i hine fjærne tider, hvortil disse indskrifter hører.« Jeg kan ikke se, hvad ny vægt denne bemærkning skulde have endog fra Hr. W.'s standpunkt. Hvis ᛉ betegnede en egen lyd af R eller S, og denne lyd var bortfalden i engelsk, så måtte jo tegnet for den også være bortfaldet. Med hensyn til virkelig tydske sprog, så ved jeg ikke, hvilke beviser Hr. W. har for sådan modsætning til nordisk. Jeg nægter, at vi have virkelig tydske indskrifter. Og hvis Hr. W. gör mine par »udvandrere« til tydskere, så kan kun »tydsk lærdom« bygge nationalitetstheorier på usikker og tvungen læsning af et par ord i runebogstaver. Og lad mine udvandrere

være tydske; hvorledes kan Hr. W. så overse, at han og hans skole nødvendig må give ᛉ samme værdi i tydsk som i nordisk? er *-r* i *guter* ikke opstået på samme måde som i nordisk *góðr*? og må saksisk ikke heri have gennemgået samme udviklingsrække som höjtydsk og nordisk? — Desuden har Hr. W. overset, at visse oldnordiske mindesmærker afholde sig fra ᛉ. Ere de »tydske«? Nej de have dialektisk heldet til lyden Æ, og derfor brugt ᚠ, og ikke ᛉ tegnet for A.

Hvis Hr. W. tror, at tegnet ᛉ kun findes på mindesmærker i Skandinavien, tager han fejl. Det står på et fra Rin-Hessen, hos mig s. 585, (Fibula fra Osthofen), på det engelske sværd (fra Themsen), på den engelske mynt (fra Wyk) på brakteater fundne i Tydskland, og på brakteater som *muligvis* ere engelske.

S. 61 gör Hr. W. endnu en besynderlig påstand. Han opstiller som hovedresultat, at de sønderjydske mindesmærker fra 3dje århundrede og senere bevise, at dette land var dansk. Hvorledes det, fra Hr. W.'s standpunkt? Er det blot, fordi de have runer på sig? Men Hr. W. mener (imod kendsgerninger) at runerne vare fælles for alle nordiske og tydske folk. Isåfald kan det, at de findes i Sønderjylland, ikke særlig bevise, enten at Sønderjylland var dansk, eller at det var tydsk. — Eller er det, fordi sproget på sønderjydske mindesmærker er *dansk*?

Hvad er dansk i 3dje eller 4de århundrede efter Kristus?

Vi have også i England runemindesmærker fra 3dje eller 4de århundrede og senere. Hvad bevise de? Bevise de, at England er et tydsk eller et nordisk land? Må vi tage beviset fra runerne som sådanne, eller fra sproget?

Hvad er engelsk i 3dje eller 4de århundrede efter Kristus?

Hr. W. har talt en hel del om tydsk og nordisk, *og om de store forskelligheder mellem dem i hin fjærne tid*, og om de herlige »*love*« for, hvad der er nordisk og hvad der er tydsk, og om min dårskab i at vove at tvivle om disse love, min ubesindighed at vende op og ned på nogle af dem, og min fuldstændige galskab at sige, at de archaistiske former på de ældste skandinaviske stene ere *engelske* — det vil sige

oldnordiske, således som oldnordisk holdt sig i England. Her spörges om *det ældste nordiske sprog*, således som det overførtes til England i 3dje, 4de, 5te århundrede, og som det længe holdt sig i Skandinavien selv. *Hvad er dette oldnordisk, og hvorledes skelnes det fra tydsk?*

Jeg har sagt, at vi vide meget lidet om disse ting, men at vi kunne se stor forskel mellem oldnordisk og tydsk, idet vi må opstille oldnordisk som A, tydsk som B; men at der er ringe forskel mellem oldnordisk og saksisk, såat oldnordisk bliver A 1, saksisk A 2. Jeg har desuden sagt, at oldengelsk er oldnordisk af to grunde; for det første, fordi det kom fra Skandinavien, især fra Danmark; for det andet, fordi det i alle væsentlige ting er identisk med sproget i de ældste runeindskrifter.

Hvad siger nu Hr. W.? Lad os dog nu høre! Det er s. 14: »Jo mere sproget i alder nærmer sig det fælles grundsprog, desto mindre er, som tidligere bemærket, forskellen mellem nordisk og germansk, ja, der kunde endog tænkes det tilfælde, at det ikke kunde afgöres om vi skulde regne sproget til den ene eller til den anden stamme.»

Fremdeles, s. 58: »Germansk og nordisk har allerede dengang adskilt sig ved karakteristiske ejendommeligheder for de enkelte sprog; men forskellen i det hele kan næppe have været stor; iąltfald er den *vanskelig for os nu at opdage*.

Vi må ikke glemme, at Hr. W. her taler om *skandinavisk* (oldnordisk) på den ene side, på den anden BÅDE de forskellige saksiske dialecter OG TILLIGE de *tydske* dialecter; ti han påstår, at vi have *kun to* hovedgrupper, oldnordisk og tydsk. Og, vel at mærke, han har her talt om disse sprog i det tidsrum, som de ældste nordiske mindesmærker høre til, særlig 3dje til 7de århundrede, *netop selvsamme tidsrum*, som jeg taler om, hvor jeg afhandler spörgsmålet, *om oldengelsk er en nordisk dialect*.

Hvis nu Hr. W.'s nylig citerede fejende udtalelse om *næsten-identitet*, om »*forskel vanskelig at opdage*», skulde ind-

römmes med hensyn til *skandinavisk* og »*germansk*« (= *saksisk* OG *höjtydsk*), hvad skulde vi da så sige om den næsten-identitet, den forskel vanskelig at opdage, som jeg for 3dje og følgende århundreder efter Kristus hævder for *skandinavisk* og *saksisk*, med udelukkelse af *tydsk*, som dog selv Hr. W. vil indrömme ligger fjærnere end saksisk fra skandinavisk? Hvori er jeg dog nu *mere* fra forstanden end Hr. W.? Og hvor blive nu alle disse vidunderlige og afgörende og »karakteristiske« forskelligheder af? Ja, hvor blive alle disse bekvemme og ufejlbare patent-»love« af, hvorefter man afgör, hvad der er hvad? Hvorfor kunde Hr. W. nu ikke, sammen med tydske forfattere, simpelthen regne både Skandinaver og Engelskmænd ind under Sakserne? Han kan jo vanskelig opdage nogen forskel, ja endog vanskelig opdage nogen forskel mellem Skandinaver og Höjtydske!

Således har da Hr. W. *svaret sig selv*. Den grove uvidenhed, han tilskriver mig — ja hvorledes har *han* bevist den?

Lad os nu gå til runerne. — Vi ville indskrænke os til det *senere* ᛦ og ældre ᛉ.

S. 30, 31 taler Hr. W. vidtløftig om ᛦ (som -R, som R, som Y), ligesom om han havde gjort en opdagelse. Jeg kan ikke finde, at han har föjet noget til hvad jeg har sagt s. 152 i mit værk: — »Men skandinaviske runeindskrifter have også en helt anden typus for R, senere, men dog *meget gammel*, ᛦ; undertiden, såsom Alsted, Sjælland, ᛘ; i Helsingerunerne udtrykt ved to prikker lavt nede, :. Dette kaldes almindeligvis R-finale; men det findes meget hyppig for på ord eller inde i ord, og det på meget gamle mindesmærker. Dette afgjort provindsielle mærkes oprindelse hænger rimeligvis sammen med en påfaldende euphonisk lydovergangstendens i skandinaviske dialecter i tidlige tider — mangel på evne til at udtale S, så at det ved enden af ord enten faldt helt bort, eller blev til en vocal, eller hærdedes til R. Dette kan også forklare det mærkelige forhold, at denne rune ᛦ — på gamle og classiske mindesmærker — står

ikke alene for R, men også for OE og Y. Jeg tænker mig da, at ᛦ først toges til at udtrykke dette svækkede S, og at det siden gik over til at betegne R-finale eller R i almindelighed, samt en ubestemt *vocallyd*. I Sanskrit kan sammenholdes vocalerne r og ŕ. Disse bemærkninger passe også til det meget gamle ꞁ for R (især R finale). Ja dette ꞁ kan være et stykke af ᛋ, idet den øvre del (ˈ) ofte bruges for S, medens den nedre (ˌ) kommer til at stå for denne dunklere R-lyd. ᛦ selv er måske kun en lignende afændring af en af de mange S-former, med tydelig bevidsthed opfunden for at betegne dette dunkle $\frac{R}{S}$, eller en endnu dunklere vocal.« Fremdeles siger jeg s. 160: »Men denne form [for Y, hvorpå meddeles varianter] fortrængtes af formen ᛦ (som også står for vocalafskygningen OE, såvelsom for det dunkle vocallignende R). Dette er almindeligt allevegne, også i hss, som i »Samtal om Christi korsfästelse«, svensk håndskrift, og i skånske lov, dansk håndskrift. På alle Manx stenene findes intet Y; vi skulde vente ᛦ. — Vi have denne form, forvansket, ᛭, på Julstad sten, Upland.«

Med hensyn til ᛉ belæres vi atter og atter (idet Hr. W. følger Prof. S. Bugge), at det utvivlsomt og altid er -R, R-finale, som (opstået af et ældre S-finale) imod al sproghistorie göres til et af hovedskelnemærkerne mellem tydsk og oldnordisk. — Men i det senere alphabet er som bekendt dette samme ᛉ stadigt tegn for M. Hvorledes er nu denne underlige forandring, eller denne kendsgerning, at forklare?

Da jeg sagde, at det ældre ᛉ er A, at det senere ᛉ er M, tilföjede jeg, at jeg ikke kunde forklare denne tilsyneladende pludselige omdannelse, at jeg ikke kunde opdage, hvilket forhold ved runernes religiøse eller verdslige brug havde fremkaldt forandringen. For denne åbenhjertede tilståelse om uvidenhed overfuser Hr. W. mig med daddel. Jeg burde have vidst det. Det er forgæves, at jeg atter og atter tilkendegiver, at jeg *ikke* er medlem af den tydske

philologiske clique, og at jeg derfor *ikke* udgiver mig for at *vide alting*. Det hjælper ikke: min uvidenhed er latterlig, og forøger bevisgrundenes vægt *imod*, at det ældre ᛉ er A.

Nu, hvorledes forklarer Hr. W. denne samme vanskelighed, overgang af ældre ᛉ (hans -R) til senere M? Vi have det s. 40: »Da det ældre alfabets ᛗ (M), der som ruin endnu findes på Helnæs-stenen i ordet ᚴᚢᚦᚢᛗᚢᛏ kuþumut, gik over til ᛉ (ᛘ), idet her som ellers to stave i det ældre alfabet blev til én i det yngre, måtte man som tegn for slutnings-R nødvendigvis vælge formen ᛦ for at forebygge misforståelse. I det ældre alfabet var det derimod ligegyldigt, om tverstregerne sattes foroven (ᛉ) eller forneden (ᛦ); i begge tilfælde blev det den samme rune.«

Nu er da sagen klaret. Hemmeligheden er oplyst. ᛗ (M) gik over til ᛉ (M) på denne måde: først bleve de to sidestreger til én (ᛗ). Så hoppede denne *ene* lodrette streg en god dag ind i midten (ᛡ). Så faldt den ene af de underste skråstreger bort (ᛡ). Så den anden med (ᛉ). Og så var det hele gjort! *quod erat demonstrandum.* Det er nu sandt, at alt dette synes meget mærkværdigt; og det har ikke efterladt sig ét eneste spor på nogetsomhelst mindesmærke. Aldrig findes spor på disse overgangsformer fra ᛗ til ᛉ. Men — den tydske philologiske skole er, som vi nok vide, ufejlbarlig, og hævet over mindesmærkerne. Så vi få at underkaste os.

For da nu at læse de ældre indskrifter skulle vi holde fast ved de oldnordiske sprogformer (som vi dog intet vide om uden fra de ældste runemindesmærker), og det, som de kategorisk og ufejlbart fastsættes af den tydsk-philologiske skole på grundlag af nyere islandsk fra 13de århundrede, som skolen kalder oldnordisk; og vi skulle give runen ᛉ konsonantværdi. Vi kunne formulere loven om dette ᛉ i følgende paragrapher:

1. ᛉ skal *altid og kun* være -R (uagtet der er en anden særlig rune, ᚱ, for lyden R, både som sluttende bogstav og ellers).

2. *Alle* ord med dette R-finale skulle slutte med runen ᛉ.

3. Ord i indskrifter skulle *altid* læses og deles således, at ᛉ står i enden af ord. Hvor man endda ikke kan göre dette, *forbydes* læsning *ubetinget.*

4. Dog tillades også at sige, at dette ᛉ er -S, det bløde S, det S-finale, som siden blev til -R i Skandinavien (skönt en anden særlig rune, ᛋ eller ᛊ, for lyden S haves både som sluttende bogstav og ellers).

5. Som følge af det foregående, og fordi der skal være et A, skal ᚨ være A (uden hensyn til de vidnesbyrd, som skindbogalphabeter og skandinaviske mindesmærker give for lyden Æ); det forbydes at tage beviser for, at ᚨ var Æ, fra de ældste mindesmærker.

6. Det tillades vilkårlig at regne ᚨ for O (skönt vi have en anden særlig rune, ᛟ, for lyden O).

7. For det under § 3 omtalte tilfælde, hvor læsning ubetinget forbydes, gives følgende simple og nemme lovbud, hvorved enhver mulig vanskelighed letteligen fjærnes: — HVOR SOM HELST ᛉ EJ KAN VÆRE -R, HAR MAN BARE AT NÆGTE DETS TILVÆRELSE. I SÅ FALD BESKYLDES UDGIVEREN FOR FORVANSKNING. MAN BEHØVER IKKE SELV AT HAVE SET MINDESMÆRKERNE, FOR AT GÖRE DENNE BESKYLDNING.

For denne sidste påragraph ville vi dog ikke göre hele skolen ansvarlig; *den er Hr. W.'s eget og særlige bidrag,* medens han i de andre kun følger sin skole. Og lad os se, *om Hr. W. særlig kan bære sit særlige ansvar.*

Men hvad udretter nu skolen med slige love? Af alle de mange oldnordiske mindesmærker, som denne skole forsikrer ere *alle* i det mest orthodoxe, grammaticalske oldnordisk, overensstemmende med alle lydovergangslove

o. s. v., af alle dem tilstå disse samme mænd, som påstå at være i enebesiddelse af dygtighed samt kundskåb om lydlove, udlydslove, og grammaticalsk oldnordisk, at de lige til nu kun have kunnet læse 2½ *korte indskrifter.*

1. — Vi begynde med *Gallehus guldhornet* (s. 51 hos Hr. W.). Denne indskrift er nu (af S. Bugge: Tidsskrift for Philologi og Pædagogik 1865 s. 317) gjort til

ek Hlewagastir Holtingar horna tavido

d. e. Jeg Lægest fra-Holt (eller: Holtsön) gjorde horn. Her kunde jo, som jeg har sagt, på et så gammelt stykke (Munch henfører det til omtrent år 200—300) da snarere ventes S-finale. Men lad det passere. Oversættelsen giver mening, og kan forsåvidt tilstedes, forudsat at ᛉ er -R.

Jeg indvendte — forunden en sådan indskrifts nøgne tarvelighed på en så overordentlig kostbar prydelse til tempelbrug — at den bedste afbildning af hornet (som nu er tabt) *helt igennem* har adskillelsestegn mellem ordene, og allerførst et sådant tydeligt skilletegn mellem W og Æ, som viser, at de første ord skulle deles

ECHLEW ÆGÆSTIA

hvorved hele den »rigtige« læsning vilde falde.

Jeg indvendte også (s. 326), at »man i gamle dage sjælden eller aldrig brugte JEG i indskrifter. Man brugte 3dje person: ULV SKREV DETTE, ikke, JEG, ULV, SKREV DETTE. Ja denne korte stil tilhørte tiden. Blandt de *tusinder* af blokke, plader, smykker, mønter og andre mindesmærker med *runer* eller med *latinske bogstaver* lige ned til middelalderen, som jeg har set med formler som GJORDE, GJORDE MIG, ME FECIT, FIERI FECIT, SKREV, REJSTE, LOD REJSE, RISTEDE, o. s. v., mindes jeg *end ikke ét,* som begynder med JEG. At det skulde stå på et så gammelt stykke som dette guldhorn er virkelig aldeles utroligt.«

Nu er dette en alvorlig, en næsten tilintetgörende indvending. Den regner den »rigtige« læsning for en anachronisme. Det er ialtfald en fornuftig og meget kraftig bevis-

førelse. Hvorledes behandles den? Da jeg ikke hører til den tydske philologiske skole, og derfor ikke véd eller udgiver mig for at vide alting, og da jeg er tilbageholdende med ubetingede påstande uden fuldt bevis, udtrykte jeg mig beskedent: »Jeg mindes *ikke ét*, som begynder med JEG«. Da jeg sidst var i London, spurgte jeg Hr. Franks, en af bestyrerne af Britisk Museum — en mand af den mest omfattende lærdom, og som vist omtrent husker alle indskrifter på de vigtigere europæiske mindesmærker udenad — om *han* kendte noget sådant gammelt exempel med JEG GJORDE, o. s. v. Han svarede NEJ. Men Hr. W. behøver bare at travestere således (s. 36): »'folk sagde i gamle dage sjælden eller aldrig (de kunde altså dog göre det?) 'jeg'; de talte i 3dje person' foruden mere, der ikke gælder Bugges læsning«.

Hr. W. lader mig også høre ilde, fordi jeg mod Bugges læsning af hornindskriften indvender hans O i 1ste person præt., og hans dobbelte navn. Men det havde Hr. W. dog vist kunnet få grunde at vide for, og det netop hos hans egen skole. Når jeg tidligere talte med herrer af den tydske skole om disse ting, nægtede og latterliggjorde de (ligeså stærkt, som Hr. W. nu gör med mine »barbarismer«) tanke om en så »ugrammaticalsk«, så »u-islandsk«, form som præt. sing. 1ste pers. på O, såvelsom og dobbelt navn, og andet mere. Jeg har da ikke gjort andet, end med al respect at minde Hr. Bugge om, at hans læsning altså nu alligevel indrömmede, at disse ulovlige, »umulige,« former kunde have været til.

Men Hr. W. har ét triumpherende exempel på JEG GJORDE i min egen oversættelse. Han siger (s. 38), at jeg gengiver begyndelsen af indskriften på Lindholmamuletten EC ERILÆAS. Og det gör jeg. Men ERILÆAS er ikke noget navn. I min oversættelse tages det som: *æreløs*. Jeg sagde, at jeg holdt dette ben (fisk eller ål) for en amulet, og at ordene derpå skulde tænkes sagte af dyret.

Min oversættelse af hornindskriften var:

ECHLEW ÆGÆSTIA HOLTINGÆA HORNÆ TÆWIDO Echlew til-ærværdigste Holting horn gjorde (= E. smedede hornet til den höje skovgud). Jeg finder endnu denne oversættelse «grammaticalsk», og aldeles passende for så pragtfuldt et stykke. Jeg mindede tillige om, at giverens navn også genfindes i oldengelsk (Beowulf: ECGLAF) og i oldtydsk (EGGILEIB). Endvidere udhævede jeg, at nær ved Gallehus var Farris-skov, hovedskov i herredet, som endnu hedder FRØS HERRED, og gjorde den gisning, at den gud, her dyrkedes, og til hvem hornindskriften sigter, var FRØ, på islandsk FREYR, på oldengelsk FREA.

2. — *2det exempel på indskriftlæsning af skolen er halvdelen** *af Tunestens-indskriften* (hos W. s. 51:)

ek vivaR after voduride
vitai (?) gahalaiban vorahto (runaR)

EK og R i VIVAR ville vi nu ikke tale om igen. Forsåvidt læsningen ganske vist i og for sig giver mening (den læstes således af P. A. Munch, kun VIVAM for VIVAR), vilde den kunne tilstedes. Den er ikke så meget afvigende fra min, som lød:

ECWIWÆ AÆFTER WODURIDE, WITÆI GÆHÆLÆIBÆN, WORÆHTO R(unæs).

ÆRBINGÆS INGOST, LIA, ÆRBINGW (eller måske snar-

* S. 60 læser Hr. W. i den anden halvdel ordene:
. . dohtriR daedun (aftaR) voduride staina
døtre gjorde stenen efter Vodurid. For at få dette ud gör han stenens DÆLIDUN (DALIDUN) til DAEDUN (ᚨ ᛁ til ᛗ). Men hvad er det dog for en ny formel: DAEDUN AFTAR! Og hvad mon andre af Hr. W.'s skole ville sige til formen DAEDUN? Jeg er overbevist om, at havde jeg givet den, så var den »latterlig«, »barbarisk«, »umulig«, så vidnede den om »fuldstændig uvidenhed i alle sproglove og i nordkis sproghistorie«.

ere ÆRBINGÆ)* NOÞU, INGOA, DOHTRIA, DÆLIDUN (SET)A WODURIDE STÆINÆ; i oversættelse:

ECWIWÆ EFTER WODURID, sin VISE BRØDFÆLLE (= ægtemand) VIRKEDE disse Runer.

ARVINGER: INGOST og LIA, kvindelige ARVINGER: NOTHU og INGOA, DØTRE, DELTE (= deltog i) at SÆTTE for WODURID denne STEN.

3. — *3dje indskrift* »rigtig« læst er *Istaby sten* (Hr. W. s. 51) efter Munch, med ᛉ som R, ᛋ som A, ᚹ som V, samt desuden med ᚨ som Å.

afåtr harivulåfå
haþuvulåfR haeruvulåfiR
vårait runaR þaiaR.
efter Harivulf
Hathuvulf Haeruvulfer (= Haeruvulfs-sön)
skrev runer disse.

Da, som sagt, bistavelsers form tit er uvæsentlig, er det muligt at læse dette således. Hr. W. tilstår selv, at HAERUVULÅFIR for sön af Haeruvulf er uhørt. Men lad det passere.

Min gengivelse var:

YFÆTA HYRIWULÆFÆ, HYÞYWULÆFA, HYERUWULÆFIA WÆRYIT RUNYA ÞYIYA.

EFTER HYRIWULF og HYTHUWULF HYERUWULF SKREV RUNER DISSE.

Endelser på A, Æ, IÅ, både i nominativ og i accusativ af navne findes flere gange på de ældste skandinaviske rune-mindesmærker. Hvis de ere »ugrammaticalske og umulige«, er det ikke min skyld. Jeg giver kun, hvad der står, ikke hvad der *burde* stå, på mindesmærkerne.

Det er da hvad skolen har udrettet: *den har læst 2½ eller 2⅔ indskrifter. Og hvad for former har den fået?* De

* Stenen tilsteder at læse ÆRBINGW eller ÆRBINGÆ; sidste rune er beskadiget.

former', som P. A. Munch bragte den i forlegenhed med: TAVIDO, WORAHTO, (DAEDUN), dem har den ikke kunnet blive af med, og må nu sluge dem ned, som bedst den kan. Og nu AFÅTR, HARIVULÅFÅ, HAERUVULÅFIR, o. s. v., som skolen ligeledes må optage fra Munch, hvorfor ere de nu »mulige«? Hvorfor viser det ikke »fuldstændig uvidenhed« om alle »sproglove«, og om al »sproghistorie«, at tro på dem? Efter hvilke »jærnlove« blive WORAHTO, AFÅTR, VULÅFIR, o. s. v., orthodoxe skandinaviske former? Og hvad i al verden er dog nu egenlig den væsentlige forskel mellem mine læsninger, og de »rigtige«? Ja, hvad er dog »jærnlove«?

S. 55 siger Hr. W., at indskriften på Thorsbjerg skjoldbuglen *skal* læses fra höjre til venstre. För Hr. W. nogensinde havde hørt om dette stykke, havde jeg ment, at den *måske kan* læses den vej, havde talt med Hr. Haigh derom, og havde i min ordliste tilföjet, at den kunde læses således, og med følgende mening:

ÆISG AH d. e. *ÆISG EJER (mig).*

Jeg kan ikke omtale hver ting hvert sted. En mængde sådanne mindre iagttagelser ville findes i ordlisten.

Jeg har gentagne gange protesteret mod enhver oversættelse, der ikke samvittighedsfuldt respecterer hvad der står på mindesmærkerne. Hr. W. stemmer i med. Men denne virkelige jærnlov holder han sig aldeles ikke efterrettelig.

S. 51. På *Tune-sten* forandrer han DALIDUN (DÆLIDUN) til DAEDUN.

S. 53. På *Berga-sten*, for at få SALIGASTIR (mit SÆLIGÆSTIY dat. sing. masc.) forandrer han ᚴ til ᛉ.

S. 54. På *Krogstad-sten* mener han, at anden side måske kan læses s t a i n - a - R. Når ᛇ forandres til ᛏ, hvorfor da mindre forandre alle de andre bogstaver ligeså vilkårligt?

S. 59. På *Stentofte-sten*, hvor vi have det tydelige G$\frac{\text{Æ}}{\text{H}}$FS (= GÆFS lige så klart på prof. Worsaaes afbildning som på min) tager han S fra, og læser GAF.

Men uagtet disse mindesmærkers ringe tal er der *nogle* af dem, hvor hint ᛉ (som Hr. W. siger *skal* være R-finale) uheldigvis står således, for på ord, eller inde i ord, at det IKKE KAN være -R, og kuldkaster hele det system, den linguistiske theori, han holder sig til. Dette er ubehageligt. Og ÉT SÅDANT TYDELIGT EXEMPEL ER SÅ GODT SOM TUSINDE. Hvad gör han nu i sådant tilfælde?

Lad os se s. 29. Der finde vi den mest fejende, hensynsløse anklage, det mest fremfusende udfald mod min ærlighed. Efter at have sagt noget, som ikke er sandt, om Vordingborg stenen, fortsætter han: »Men hvad der gælder ᛉ på Vordingborg stenen, det samme gælder om de andre tilfælde, i hvilke prof. Stephens læser denne rune som A, fordi den efter forbindelsen ikke kan være medlyd; på professorens afbildninger står tydeligt ᛉ, men på de virkelige mindesmærker er det ulæseligt.«

Og alt dette uden særligt på vedkommende steder foretaget eftersyn, uden skygge af bevis hentet fra mindesmærkerne, uden at medgive vidnesbyrd af kyndige vidner, uden at bryde sig om at fremføre nogen anden grund for en så henkastende og fornærmelig påstand. Af de mange mindesmærker, han hentyder til, har han kun set 2, hvoraf det ene var i det mørke Runde Tårn, og det andet i glasskabet i museet, hvor (idetmindste for mig) ᛉ endnu er tydelig synlig *gennem glasdören*. Og vel at mærke, her tages ingen varsomme forbehold, ingen velvillige og forsigtige hensyn, her afvejes ikke for og imod. Nej, på den ene side siges, at jeg har givet »ᛉ TYDELIG«; på den anden stilles hans myndige, afgörende, uimodsigelige autoritetsord: »ULÆSELIGT«.

Lad os efterse mindesmærkerne et for et.

1. — S. 26 (hos Hr. W.) *Konghelle-staven* (hos mig s. 208). Her læses *aldeles tydelig* — hvad så tolkningen bliver —

HᛘUFÞUÜKÜFH.

Her *kan* ᛉ *ikke* være R-finale. Derfor siger Hr. W., at det er «höjst tvivlsomt«, om første og sidste bogstav er H. Men enten det første er H eller ej, kommer ᛉ ikke til at være endebogstav. Derefter går han over til latterliggörelse af min læsning. Han har endog vittigheder — det var bedre for ham, om han ikke havde haft dem — om den støttegrund, at det er en comandostav. At det netop er en comandostav indrömmes nu af de fleste; og min oversættelse passer hertil.

2. — *Tjängvide-sten* (hos mig s. 224). Kun en del af indskriften er levnet, som jeg deler:

....RISTI STINNIÆ IFTI GUÞIFIRUÞR SI IS IKUIFIRUÞIS ᛉRFINK (eller ᛉRFIKR).

....*REISTE DENNE STEN EFTER GUTHIFIRUTH. HAN ER IKUIFIRUTHS ARVING.*

Her er IKUIFIRUÞIS*R* RFINK, med S*R*R, umuligt. Jeg tror ikke, at Hr. W. har omtalt denne sten.

3. — S. 29. *Orstad-sten* (hos mig s. 258). Her er langt nedenunder de 2 øvre linier, og helt uafhængig af dem, og så langt nede, at den må have ligget under jorden, en linie, hvor de to første runer og den allersidste ere *mindre tydelige*, men dog *læselige*: de to første ere ᛉR, den sidste ᚠ. Min afbildning er tagen efter en papirafklapning og et photographi, begge oversendte mig af Prof. S. Bugge i Christiania, hvor stenen nu er. Prof. Bugge sendte mig velvillig TO særskilte papirsaftryk af ALLE runelinierne, det ene aftryk med bogstaverne *farvede over med hans egen hånd, mens han stod for stenen*, det andet aftryk med bogstaverne *urørte, ikke malede efter*, for at jeg selv kunde dömme. I nederste linie er *første* bogstav af Hr. Bugge markeret som ᛉ, 2det som R, det sidste som meget utydeligt. På det andet *ufarvede* aftryk kunne vi visselig se, at det *første* bogstav — skönt noget udvisket — er ᛉ, det 2det ᚱ, det sidste ᚠ.

Hvis Hr. W. nærede tvivl, så havde han enten at tage til Christiania og efterse stenen, eller at skaffe sig et papirs- eller gipsaftryk derfra; eller også kunde han have henvendt sig til mig for at få papirsaftrykket at se, som jeg i texten havde sagt, var mig sendt af Prof. Bugge. Men hvorfor så megen ulejlighed? Det var nemmere simpelthen at forkaste min afbildning, hvor ᛉ og ᚱ og ᚨ ere givne, men med tilbørlig utydelighed. Grunden til Hr. W.'s fremfærd er klar. *RR* er *umuligt. Derfor kunde* ᛉᚱ *ikke* stå, *derfor stod det ikke* på stenen. Det kostede ham ingen overvejelse offentlig at vække mistillid til mit værks hele værd, til mine facsimilerede afbildningers authenti, til den ærlige sanddru og minutieuse omhu, hvormed de ere udførte. Et par letsindige eller bidske eller indbildske ord fra eller til *kom ham aldeles ud på ét.* Her siger han bare (s. 29): »Orstadstenen fra Norge har hos Stephens i begyndelsen af sidste linje ᛉᚱ, men begge disse bogstaver er på stenen selv så utydelige, at de ikke kan skælnes«. De ere ligeså tydelige på papiraftrykket som på afbildningen. De ere *ikke tydeligere* på afbildningen end de ere på papiraftrykket.

4. — *Belland-sten,* Norge (hos mig s. 262) har kun den afdødes navn ACEÞÆN (= AKEÞÆN, da det gamle C betyder K). Min omhyggelige afbildning er efter et papirsaftryk af Prof. S. Bugge, og *farvet* eller *markeret* af ham. Han markerer det *første* bogstav som ᛉ. Men ᛉC bliver efter Hr. W.'s system *umuligt.* Denne sten tier han da om.

5. — *Tanem sten,* Norge (hos mig s. 269). Også en meget kort indskrift. Tydelig læses

MÆNISLᛉU = MÆNIS LAU

d. e. *MÆNI'S HÖJ.*

Samme formel have vi på andre oldnordiske stene i Norge. Runerne ere nöjagtig de samme i Klüvers »norske mindesmærker«, *og på stenen selv,* som nu har lidt skade. Lector Rygh har velvillig sendt mig et papiraftryk af stenen, som

nu er i Christiania. På dette aftryk ere de tre sidste runer tydelig ᛚᛉᚢ. Men

MÆNISLÆRU

er *umuligt*. Så forbigår da Hr. W. denne sten i tavshed.

6. — Thorsbjerg skjoldbuglen (hos mig s. 285). Hr. W. s. 55, nævner dette mærkelige broncestykke af et skjold, som har tilhørt en nordisk kriger i 1ste halvdel af 3dje århundrede. Men han giver sig ikke af med at omtale, at bogstaverne ere fuldkommen tydelig og skarpt ridsede: HᛉGSIÆ = HAGSIÆ, eller, læst fra höjre til venstre ÆISGAH, hvad måske er at foretrække. Hvis nu ᛉ var = -R, fik vi noget som

HÆGSIA eller AISGÆH

hvorimod mine læsninger (*HAGSI EJER* eller *ÆISG EJER*) give god mening og stemme med en *stor classe* af mindesmærker med runer eller andre bogstaver med samme *besiddelses-formel* vitterlig brugt. Men ᛉ som R-finale bliver her umuligt. Derfor undlader Hr. W. at give tolkning. Men måske han siger, at bogstaverne på *alle* disse »umulige« stykker ere — forkortninger.

7, 8. — *Vi-mose hövl* (hos mig s. 307). Jeg forstår ikke det vittige i Hr. W.'s bemærkning s. 27 ved ordet »sitheshaft« (le-skaft), som bruges af mig her. At det er en hövl, indrömmer Hr. W. dog måske. Han kunde sætte et jærn i den og med det samme hövle træ dermed. Og hövlhulningen viser, at den var gjort til at hövle le-skafter eller lignende runde stave. Ordet LÆ-ORB(Æ) (le-skaft) står der tydelig efter formlen *N. N. ejer*. Da hövlen er brudt ved enden, og nogle stave efter ordet LÆORB(Æ) ere gået tabt, har jeg som gisning henstillet, at LOKER kunde være det manglende ord. Som sagt, jeg er ikke istand til at se Hr. W.'s vittighed.

Men lad os komme til indskriften. På dette stykke findes 3 runeindridsninger, fra 1ste halvdel af 4de århundrede. I 2 af dem have vi ᛉ; og i begge tilfælde står det uhel-

digvis således, at det lige ud modsætter sig den theori, Hr. W. holder sig til. Lad os nu se, med hvad slags ærlighed han taler om disse to exempler, om han med åbent mod tör være sandheden tro, hvor den går ham imod. S. 29 siger han: »På siden af træhövlen fra Vi-mose finder prof. Stephens navnet ᛏᛁᚦᛉᛊ, TIÞAS; men den fjerde runestav har ingen bistreger på hövlen selv; hvad prof. Stephens har antaget derfor er kun senere ridser i træet; skulde man læse den 4de rune som ᛉ, måtte man endnu mere læse den anden som ᛣ; de tre mellemste runer er i det hele taget meget utydelige på hövlen selv i dette ord. Også den øvrige del af side-indskriften er meget utydelig på flere steder, hvilket ikke er betegnet med tilstrækkelig nöjagtighed på prof. Stephens' tegning. På toppen af hövlen er derimod runerne meget tydelige i ordet tilvenstre, samt i det første ord af indskriften tilhöjre; men af alt det, der dernæst følger, er kun den første rune (ᚹ) og den kort efter følgende ᛉ aldeles klare; alt det øvrige kan man intet sikkert få ud af.»

Atter samme taktik. Et ᛉ er »ulæseligt«. Men når der kommer et ᛉ, så »læseligt», at ikke engang Hr. W. tör modsige det, så blive — runerne *omkring* det så »tvivlsomme«, at vi ikke kunne se, om ᛉ er R-finale eller ikke!

Da jeg nu læste dette sted hos Hr. W., fik jeg et slags uro for — ikke, at nogen, som kender mig, skulde beskylde mig for at være enten *uvillig* eller *uduelig* til at gengive en læselig indskrift rigtig — men for, at hövlen muligvis, siden jeg så den sidst, kunde have lidt så meget, at den ikke mer var så »læselig« som för.

Her havde jeg, efter sædvane, givet omhyggelig beskrivelse af hövlen, og åben og omstændelig underretning om, hvorledes min afbildning var bleven til. Jeg meddelte, at Hr. Archivar Herbst ved det oldnordiske museum — (som er bekendt for sine indskriftlæsningers skarpe nöjagtighed, styrket og øvet mange år igennem ved uafladelig under-

søgelse af gamle mønter, og til hvis öje jeg således har tillid i denne retning) — tog en uafhængig tegning efter hövlen, på samme tid, som jeg selv, i det öjeblik den blev tagen op af vandet, og at vi bagefter toge en tredje i forening, alt för den blev »kogt« af Hr. Steffensen. Jeg meddelte endvidere, at Hr. J. M. Petersen, som er så velbekendt for sin nöjagtighed i dette slags arbejder, tog sine omhyggelige tegninger af hövlen, kort efter at den heldige 'præparation' havde fundet sted. Hvis Hr. W. havde næret tvivl, skulde han ialtfald have spurgt sig for, om ikke indskriften mulig var tydeligere, da hövlen fandtes, end nu. Han kan da ikke vente, at hövlen *altid* skal holde sig lige så tydelig og frisk, som den var den dag den blev tagen op af mosevandet. Og han kan da vel ikke vente, at sager, der ere 1000 eller 1500 år gamle, *altid* kunne have og bevare bogstaverne lige så rene og klare, som om en grovsmed med kraftig hånd havde skåret dem den dag igår*. Ialtfald *havde han ingen ret til* således uden videre ubetinget at sige offentlig — *uden skyldig indhentning af underretning i hver henseende* — at min afbildning var så langt fra at være pålidelig.

Men her, som ellers, ses, at der aldrig er virkning uden årsag. -ÆS i første, og -ÆH i andet exempel på

* Det vilde sandelig være dårlige forhold for videnskaben, hvis alle mindesmærker og håndskrifter, med østerlandske, græske, romerske, eller oldnordiske bogstaver, skulde forkastes som ubrugelige, nårsomhelst de havde lidt delvis skade. Selv isåfald kan gisning, med kritik, ofte med fuldkommen, eller större, eller mindre sikkerhed udfylde det manglende. Næst finderen gör den mest gavn, der ved omhyggelig sammenligning, tålmodig eftertællen af de manglende bogstavpladser, og ved analogi med andre indskrifter, får fornuftig mening i hvad der för havde stået som ulæseligt, som døde tegn. Hvor taknemmelige ere vi ikke Prof. Uppström for hans möjsommelige arbejde af denne art med de gotiske håndskriftmindesmærker.

denne hövl ere *umulige*. Heraf kommer den lette måde, hvorpå Hr. W. taler om min photographisk nöjagtige afbildning.

Hver eneste påstand, som Hr. W. kommer med om runerne på denne hövl, er *usand*. Først om TIÞAS. Vi må lægge mærke til, at ordene i denne linie *ere afdelte i ord af runeristeren selv*; der er to prikker efter hvert ord. Der er to sådanne prikker efter TIþAS; det er altså det første ord, et mandsnavn, TID (TIÞAS, TIÞS, TIÞR, TIÞ, TID). Den 4de rune, ᛉ, HAR sine tydelige sidestreger på hövlen selv. Disse sidestreger ERE IKKE »senere ridser i træet«, men regelrette ristede streger, aldeles af samme slags som i alle de andre bogstaver. Men hvad betyder »senere ridser i træet«? Betyder det ridser, som ere komne i træet, *efter* at hövlen kom i vandet, eller *för*? Den har vel været i vandet i 1500 år. Der kan da ialtfald ingen være stegen ned i vandet i de 1500 år for at sætte »senere ridser i træet«. Endvidere er det UGÖRLIGT at læse den anden rune som ᛦ. Der er *ingen* sidestreger forneden ved denne rune; men der *er* en ej af menneskehånd bevirket beskadigelse af træet. Ordet var og er tydelig TIÞAS. Og hverken ved dette ord, eller ved denne linie, eller nogensteds ved indskriften på denne hövl er der i afbildningen NOGEN SLAGS af »TYDELIGHED«, som ikke stemmer med virkeligheden.

Vi komme så til »toppen af hövlen«: ᛉ er her så skarpt iöjnefaldende — at her var ingen udvej uden at decretere *de nærmeste bogstaver* til at være »INTET SIKKERT«. Således isoleres ᛉ, og *kan nu måske* dog have været R-finale. — Kendsgerningerne ærligt opfattede ere helt forskellige herfra. Der læses *tydelig og skarpt*

. GISLIONG WILI AH LÆORB(Æ) . . .

og disse ord *afdele sig selv*; så simple ere de. Men *runeristeren selv* har ogsa afdelt dem. Efter GISLIONG er der 5 lodrette prikker, efter WILI en kort mellemstreg, efter AH 4 eller 5 lodrette prikker; efter (LÆORBÆ) en kort mellemstreg. Resten er brudt af.

Nu er det jo let at se, at ᛉᛒ ikke *kan*, og ikke *må*, og ikke *skal* findes. Deraf kommer det usikkre i Hr. W.'s syn: »På toppen af hövlen er derimod runerne meget tydelige i ordet tilvenstre [HVOR INTET ᛉ FINDES] samt i det første ord af indskriften tilhöjre [HVOR HELLER INTET ᛉ FINDES]; men af alt det, der dernæst følger....«

Da jeg læste denne linie: WILI GISLIONG (= GISLISÖN) EJER *denne* LE-SKAFT[-HÖVL], optog jeg de *tydelige* runer uden at forandre et bogstav. — Men hvad skulle vi göre med -ᚱH?

Til afgörelse af hovedspörgsmålet mellem Hr. W. og mig kan jeg henholde mig til vidne-bevisførelse:

1. *Mine egne og Hr. Archivar Herbsts* omhyggelige tegninger af alle runerne på høvlen i det öjeblik den blev funden, *frisk op af vandet.* Disse tegninger have vi heldigvis endnu. Med dem *stemmer afbildningen i bogen.* ᛏᛁᚦᛉᛊ og ᛉᛒ ere der tydelige.

2. Artistens, *Hr. J. Magnus Petersens*, omhyggelige tegninger, efter at hövlen var »kogt«. De ere heldigvis ligeledes til endnu. *Med dem stemmer naturligvis afbildningen, som er gjort efter dem.*

3. *Vidnesbyrd*, af Hr. Etatsråd *Worsaae*, Hr. Archivar *Herbst*, og Hr. Kammerråd *Strunk*. De have nylig undersøgt hövlen i min nærværelse, med mine træsnit for sig — om dem have de givet den kendelse, at de i deres hélhed ere fortrinlige, samt afgivet den erklæring, hver for sig: «i den fjerde rune i ᛏᛁᚦᛉᛊ ere sidestreger tydelige, skönt den til höjre er noget mer rundagtig end afbildningen udviser, og runerne ᛉᛒ på hövlens overside synes, hvad enten de betegne to eller tre bogstaver, at være rigtigt gengivne på afbildningen».

9. — *Voldtofte sten.* Hr. W. s. 62. (Hos mig s. 333). Det er en grundlov i al videnskab, at vi må gå langsomt frem, med slutning og sammenligning. Nu have vi en talrig classe af gravstene (almindeligvis store og gamle), hvorpå kun er ristet ÉT ORD, den afdødes navn. Da der var fuldt

op af plads på stenen, og kun *ét navn* at riste på den, vilde *forkortelse* være unyttig og hensigtsløs. Derfor er, såvidt mit kendskab når, blandt den mængde stene af denne art i alle nordiske lande (England medregnet) *ikke ét eneste exempel* på blotte begyndelsesbogstaver eller på »forkortelser«.

Runerne vendtes tit op og ned, eller om fra den ene side til den anden (f. ex. ᚴ og ᛶ = C, K; ᛏ og ↓ = T, o. s. v.). Således ristedes i de ældre runer tidt ᛣ for ᛉ. Det siger Hr. W. selv mange gange. Han lader altid oldnordisk ᛉ og ᛣ være ét og ét.

Voldtofte sten er en dygtig blok med plads til hundrede og hundrede runer. Den har 9, den dødes navn:

RUULFᛣSTS

RUULFASTS.

Her have vi et *særdeles gammelt* navn, i så oprindelig form, at det har den ældste endelse for nom. sing. masc. -S, ikke det senere -R, RUULFASTS, ikke RUULFASTR. Det er da ikke underligt, at runerne blive at regne til de ældre, hvad dog kun mærkes ved ᛣ, da ᚱ, ᚢ, ᛚ, ᚠ, ᛋ, ᛏ ere *fælles for de ældre og yngre*. Men A er i det ældre futhorc ᛉ eller ᛣ, i det yngre ᚼ eller ᛅ. Vi have åbenbart

1. ifølge det *ældgamle* navn,
2. ifølge den *ældgamle* endelse -S,
3. ifølge det *ældgamle* ᛣ = A,

en *ældgammel* sten, hvorfor jeg efter skön satte den til 7de århundrede — hvortil Hr. W. kun har et overlegent »(!)«.

Hvad mener Hr. W. da selv? Han siger (da ᛣ ikke kan være -*R* (ti RUULF*R*STS kan ikke bruges)) at det hele ikke er ét navn. Det skal være et navn og to forkortelser. Vi skulle læse noget så ALDELES EXEMPELLØST som

STS = S[A]T[I] S[TAIN]

altså *RUULF SATTE STEN.* Nu, det er jo en værdifuld efterretning! Og mon det ikke bliver første og sidste gang i verden, at nogen har sat den efterretning på en mindesten, at han havde rejst den, men glemt at sige: FOR HVEM? Skal det være sund sands?

10. — *Vordingborg sten* (hos mig s. 335). Her have vi atter et godt exempel på Hr. W.'s stil. S. 28 siger han: »På prof. Stephens' afbildning står ganske rigtigt ᛉ; men gör man sig den ulejlighed selv at efterse stenen, vil det være meget vanskeligt at finde det nævnte ᛉ; hverken jeg, eller andre, der er meget øvede i at læse runeindskrifter, har nogensinde (selv i den allerheldigste belysning) kunnet finde dette ᛉ; jeg antager derfor, at der såvel i ordet *faþur* som på flere andre steder på denne sten står (eller har stået) ᛅ for at betegne A, og i det hele taget ansér jeg slet ikke Vordingborg-stenen for at indeholde en eneste af de ældre runer, eller for at høre til overgangsstenene, eller for at tilhøre tiden 600–700, som prof. Stephens tildeler den«.

Heraf ses, at Hr. W. *ikke kan se*, hvad det er for en rune, der står efter F i FAÞUR. Hverken han eller hans gode venner have kunnet se ᛉ. Han »*antager*«, at det *kunde være* ᛅ. Åbenbart har han aldeles ikke set ᛅ. Han er aldeles uvidende om hvad der står.

Lad os så gå til hans s. 32. Her siger han flot og glat væk, som om bogstavet var *tydeligt nok*: »På Vordingborgstenen [står] ᛅᚠᛏᛅᚦᛁᛋᛚᚠᛅᚦᚢᚱ aft aþisl faþur (resten er mig ikke ganske klar)«.

»RESTEN ER MIG IKKE GANSKE KLAR«.

Med andre ord: *aft aþisl faþur* ER MIG GANSKE KLART.

Hvad for en rune der så stod efter F, så var det *sikkert nok* IKKE ᛅ. Staven er forholdsviis klar og skarp, og viser *ikke fjærneste slags spor* af nogen tværstreg, eller af nogen bistreg nedefter. Skaden er foroven ved bogstavet, og især ved den ene side af toppen. Både Worm og Resen gave runen som ᚴ, kun med én arm, da den anden er så uklar. Men når man undersøger stedet meget nöje kan man også öjne, at den anden arm har været der, og at det har været ᛉ.

Når man ser på min facsimilerede afbildning, findes, at bogstaverne L og F og ᛉ, såvelsom alle de følgende i den

linie, og de sidste i den anden, ere givne på sådan måde, at man kan se, at de nu ere *meget svage og brudte.* Stenen har, som sagt, lidt meget. Derfor ere disse stave aldrig för blevne rigtigt læste, hverken af Worm eller af nogen anden.

Og dog er AÞISL FAÞUR Hr. W. (s. 62) aldeles klart!

Da jeg havde fundet mærket ᚺᚹ (de to oldnordiske runer ᚺ og ᚹ, H og W, som binderune), som aldrig för var lagt mærke til, begyndte jeg at undersøge stenen, i uger og måneder, mere omhyggelig, og syntes nu, at den anden rune i ordet F . ÞUR var ᛉ. Hvorledes bar jeg mig så ad? Jeg gik til en fordomsfri, omhyggelig og lærd mand, der interesserer sig for runologi, Hr. Etatsråd Regenburg, og bad ham om at meddele mig sin mening. Efter nærmere eftersyn svarede han, at han syntes (ikke noget stærkere ord), at jeg havde ret. Hvad gjorde jeg derefter? Stenen stod i en mørk niche i Rundetårn. Derfor skaffede jeg mig en papirsafgnidning og tillige en lerform af denne del af stenen, og bad artisten, Hr. Petersen, at sige mig, hvad rune der nu stod dèr. Han svarede, at han syntes, det var ᛉ. Hvad mer gjorde jeg? Jeg lod göre en form af gips. Etatsråd Regenburg og Hr. Petersen undersøgte den, og begge sagde, at den anden rune var ᛉ. Så, og ikke för, lod jeg tage en afbildning, en meget omhyggelig afbildning af stenen.

Da stenen flyttedes til det oldnordiske museum i Marts 1867, blev den ved uheld slået istykker. Den er bleven sat sammen igen ved hjælp af min form (som jeg gav til museet); og, uagtet skaden, kan endnu, men ikke så sikkert som för, læses

ᚠᛉᚦᚢᚱ

Som følge heraf er ᛉ nu tydeligere på gipsformen end på stenen.

Men vi skulle endnu tale om ᚺᚹ. Her må vi naturligvis ikke have af den ældste slags runer. Have vi to af dem her, så kunde der jo være en i ordene længer oppe. Men det er da heller ingen kunst at slippe herfra. Intet er

simplere og lettere: Hr. W. siger, s. 62: at »tegnet ᚺᚹ på denne sten utvivlsomt skriver sig fra en langt senere tid og meget bedre kan sige 'Hans Pedersen' end som prof. Stephens vil 'h(airwulfr) w(rait)'.«

Atter her aldrig mindste tvivl; Hr. W. er altid sikker i sin sag: UTVIVLSOMT MEGET SENERE.

Dette mærke *kunde nu for det første ikke* være tilföjet, så længe stenen stod på sin gravhöj. Ti det står så langt nede, at det da var *under jorden.*

Det *kunde endvidere heller ikke* være blevet tilföjet *efter* midten af det 17de århundrede, da det af kong Fredrik III sendtes til hovedstaden og fik plads på Trinitatis kirkegård.

Hvis det var en »tilföjelse«, måtte den være kommen, mens stenen var fodstykke i toldcontoret i Vordingborg.

Men er dét nu så rimeligt?

Så meget er nu ialtfald vist, at dette mærke efter al rimelighed er lige så gammelt som hvad der ellers er ristet på stenen.

Men ᛉ står nu ligefuldt på stenen, enten ᚺᚹ er ægte eller uægte.

Nylig har Hr. Etatsråd Worsaae indrettet en runehal i museet. Iblandt de her samlede runemindesmærker er brudstykket fra Bårse. Det er kun en stump midt ud af gravstenen, og indeholder, såvidt vi kunne se, slutningen af indskriften. Men længer nede står på selvsamme måde som på Vordingborg stenen en binderune, 2 bogstaver som 1, ᚹ, d. e. ᚼ og ᚹ, H og W. Her troer jeg ligeledes, at H står for mandens navn, som begyndelsesbogstav, og W ligeså for WRAIT. Binderunen er lige så tydelig ridset som de andre runer. Skulle vi nu ikke *også her* sige: »at tegnet ᚹ på denne sten utvivlsomt skriver sig fra en langt senere tid, og meget bedre kan sige 'Hans Pedersen', end H... skrev«?

11. *Thisted stenplade* (hos mig s. 355). S. 62 siger Hr. W.: »Ligeså lidt antager jeg, at der på Hörning- og Thisted- stenen findes ældre runer«. Ikke ét ord mer.

Han behøver ikke at indlade sig på, hvad der da står, og hvorledes det bliver at tolke.

Thisted sten, en overgangssten, har elegant og klart ristet:

THORÆ, TADIS SOL, HUILER HÆRÆ.

d. e. *THORÆ. TAD'S SOL, HVILER HER.*

Den 2den rune i TADIS er ᛉ, og selvfølgelig ikke med betydning -R. Finn Magnusen, som ellers læste det ældre ᛉ som M, så, at det måtte være en vocal her, og foreslog Y, uden dog endnu at have gættet fuldkommen rigtig, hvorfor oversættelsen da heller ikke blev tilfredsstillende. Af Hr. W. få vi som sagt kun med skolemestertone: »ligeså lidt antager jeg, at...«, hvormed han går over til vigtigere ting.

Jeg kan her i forbigående bemærke, at *Vejle sten* efter Hr. W.'s mening, s. 62, er »aldeles ulæselig efter den kopi, der findes deraf«. Men det er den dog måske ikke i höjere grad end andre mindesmærker, som ved gisning ere blevne tolkede. Man ser straks, at det er en af de ældre nordiske runestene. Indskriften ender med ᛉ. Min læsning (med næsten ingen ændring af hvad kopien giver) er ikke urimelig. — Vi have et lignende exempel i *Vånga sten* (hos mig s. 241), sendt mig fra Stokholm. Jeg gav en *foreløbig* læsning, og henledte opmærksomhed på stenen. Indskriften ender ligeledes med ᛉ. *Denne sten er nylig genfunden*, og jeg har *ny afbildninger*, derimellem et papiraftryk, og en omhyggelig tegning, velvillig tilsendt af Hr. Rigsantiquar Hildebrand, og udført af den svenske antiquitets-intendant, Baron G. Djurklou. Den gamle afbildning ses nu at have været urigtig i de 3 første bogstaver: det første ord er HWŬC, og ikke KLAK. Med indførelse af denne rettelse, er den af mig foreslåede læsning

HWŬC O ÞUA

HWŬC EJER denne TUE (= höj)

som det synes ganske rigtig. HWŬC synes at svare til det oldengelske navn HUICCE.

Uden da at medtage endnu fler exempler, hvor vi godt kunne se, at ᛉ som -R er urimeligt, men hvor vi ikke på så MECHANISK HÅNDGRIBELIG måde kunne føre afgörende *bevis*, have vi da her *11 exempler*, med de ældste nordiske runer, i hvert af dem ᛉ *således stillet*, at det ALDELES UMULIG kan være R-finale. Selv om et eller andet af disse exempler skulde skönnes mindre afgörende, så bliver der ialtfald nok tilovers til at BEVISE, at dette ᛉ *ikke var enten R-finale eller sameget som en medlyd*. Jeg gav det værdien A, for det første: fordi det i oldnordisk futhorc står på samme relative sted som A (ᛆ, ᛅ) i det senere runealphabet; for det andet: fordi de navne, det får i de, forholdsvis unge, skindbogs-runerækker, vise, at dets værdi ikke mer kendtes, men at man dog holdt det for et eller andet selvlydstegn; for det tredje: fordi vi ellers SLET INTET A have i den ældste nordiske runerække, hvor ᚨ utvivlsomt (ligesom i alle de ældste håndskrift-alphabeter) er Æ; for det fjerde: fordi A-værdien alene sætter os istand til *at læse alle og forstå den overvejende mængde af de ældste nordiske runemindesmærker*, hvor runen ᛉ forekommer; for det femte tilföjer jeg, at de store runologer Finn Magnussen og P. A. Munch af kendsgerningerne lode sig drive til at forudsætte, at det på nogle mindesmærker *måtte være en vocal.*

I 2den del af mit værk vil komme *endnu flere mindesmærker*, som ligeledes hæve det over al tvivl, at det ældste nordiske ᛉ er A.

Hvad har nu den tydske philologiske skole opnået med sin sanskrit-lærdom og sin gotiske lærdom, med al sin sproglærdom om: A-stammer og I-stammer og JA-stammer o.s.v. i sprog, som den ikke kender, og ikke kan kende, med sine bortforklaringer, med sin vilkårlighed? Ja hvad tilstår endog Hr. W., med sin tilsidesættelse af kendsgerninger, som dog andre af skolen idetmindste ikke have søgt at nægte, hvad tilstår endog han, at udbyttet er? Han siger s. 28 at »det hidtil ikke er lykkedes at tolke mere end ganske lidt [2½ indskrifter]

i et sprog, der virkelig kan have eksisteret«. En sådan bankeroterklæring kunde dog idetmindste have bragt ham til at tale noget mere tilbageholdent, selv om det ikke kunde rokke hans tillid til skolens theorier.

Hr. W.'s grundsætninger, som han udtaler dem s. 60, ere höjst rosværdige og aldeles ét med mine: han siger, at tolkning skal være sådan, at den »tager indskrifterne som de findes uden at anvende vold på de enkelte tegn, og at den derigennem kommer til et sprog, der sproghistorisk kan bevises at tilhøre den tid, til hvilken indskrifterne selv hører, eller med andre ord: jeg forlanger et virkeligt sprog, som folket kan have talt, ikke noget fantasisprog, som en lærd kan lave i sit studereværelse«.

Efterlever Hr. W. nu sine grundsætninger? Slet ikke. Han tillægger runerne vilkårlig værdi, imod mindesmærkernes vidnesbyrd. Og når runer mishage ham, forbigår han dem med tavshed, eller *forandrer* dem. Og han går ud fra, at det sprog, det eneste sprog, som *kan* og *må* findes på alle disse mindesmærker, er det, som theoretikerne af den tydske skole have lavet sammen i deres »studereværelser«. Istedenfor at spörge mindesmærkerne om, hvad *de* sige, spörger han systemmagerne om, hvad *de* sige.

I min beskedne text gör jeg aldrig krav på nogen anden fortjeneste, end den, at mine afbildninger ere pålidelige copier af originalerne. Hr. W. derimod omtaler mig næsten, som om jeg var en *ignorant*, og min bog *værdiløs*, og siger at *mange* af mine afbildninger (af mindesmærker, han aldrig har set) ere *unöjagtige* gengivelser.

Jeg har stadig givet mine tolkninger som kun *første forsøg*, svage tilløb, hjælp og advarsel for andre. Jeg har sagt, at jeg kun *følte mig frem*, at *én må begynde*, at meget ved den tids sprog måtte vedblivende være *terra incognita*. Ja mine udtryk vare så tilbageholdne, at jeg snarere kunde frygte for at beskyldes for affectation. Jeg kunde dog måske have havt lov til at tænke, at La Fontaines ord (Fables

choisies, fortalen) kunde passe på mig: »quoiqu'il en arrive, on m'aura toujours obligation; soit que ma témérité ait été heureuse, et que je ne me sois point trop écarté du chemin qu'il falloit tenir, soit que j'aie seulement excité les autres à mieux faire«. — Men Hr. W. finder, at jeg ikke er så meget som høflighed værd.

De tydske philologer *vide alt*, udmærke sig ved *arrogance*, ved *hovmodig tone*, ved en *modbydelig ufejlbarligheds-mine*. Jeg håber, at alt dette aldrig finder indpas i Scandinavien. Jeg stoler på, at videnskabsmænd i de nordiske lande ville fastholde det præg af venskabelig oprigtighed og ridderlig velvilje, den gensidige höjagtelse, som på en så ædel måde udmærker »the Scholar and the Gentleman«. Med hensyn til min lærde kritikus, siger jeg kun, at han, med så fremragende talenter, sikkert om 30 år véd meget mindre, end han nu gör. Mulig han også engang i fremtiden får nogen tvivl om sin retfærdighed og besindighed nu for tiden.

DR. E. JESSENS
SMÅTING VEDRÖRENDE RUNEINDSKRIFTER.

AF GEORGE STEPHENS.

I samme dobbeltnumer af årbøgerne, s. 171—76, har Dr. Jessen meddelt nogle bemærkninger om mit værk. Jeg takker ham for den venskabelige tone, hvori hans kritik er holdt.

Hans første bemærkning gælder Flemløse stenen, og er så sindrig, at jeg har havt stor fornöjelse ved at omtale den i mit tillæg. Det er aldeles vist, de første ord kunne lige så godt deles: AFT RUULF STOTR [= STONTR] STÆIN SÆSI, som: AFT RU, ULFS TOTR, STÆIN SÆ SI, hvilket

jeg havde foreslået. Men det er lige så vist, vi få rimeligvis aldrig at vide, hvorledes runeristeren selv vilde have disse ord læste.

Hans anden bemærkning er om Helnæs stenen. ÆUAIR er et godt navn i analogi med adskillige andre; — men jeg holder det for umuligt, at han kan have ret i sin formodning om, at Æ står for ÆS, og at ordet sålunde betyder ÆSUAIR = ANSUAR.

Dernæst gör han en bemærkning om Voldtofte stenen. Jeg læser aldeles ligefrem RUULFASTS, hvilket er den afdødes navn i nominativ. Der er ikkun ét ord på denne store blok; — tanken om sammentrækning er utilstedelig, og allermindst kunne vi vel antage en sammentrækning, der vilde göre navnet af den afdøde mands fader til en sammentrukken, uopløselig gåde.

Dr. Jessens fjerde bemærkning vedkommer Vordingborg stenen. Han giver os sin mening om ᛉ i ᚠᛉᚦᚢᚱ (hvilket jeg læser som FAÞUR — ej som FMÞUR — idet jeg giver ᛉ dets sædvanlige oldnordiske værdi) og siger, dette ᛉ er »næppe tvivlsomt, da der ikke har stået ᛆ«. Med hensyn til binderunen HW mener han, at en kort streg kan have lukket den nederste del af H. Men hverken jeg eller artisten kunde se dette. Og jeg har senere undersøgt stenen igen, men kan ikke indrømme det. Der findes på det omtalte sted, ligesom andensteds på stenen, en svag hulning, men der er ingen ristning. Og skulde Dr. Jessen endog have ret, vilde det ikke have nogensomhelst praktiske følger, men ikkun være en ny variant til de mange, der alt kendes i måden, hvorpå denne oldnordiske stav ristedes. Vi vilde ligefuldt have et HW, hvad det så end betyder.

Hans nummer fem indeholder almindelige bemærkninger, hvoraf nogle snarere ere for end imod mig. Han indrømmer, at det oldnordiske ᛉ er idetmindste *sommetider* upåtvivlelig A. Men jeg gör indsigelse imod at vi tage os så stor frihed med gamle bogstaver — hvad enten de så komme østen-

eller vestenfra — ere runer eller ikke — og give en og samme stav to eller flere forskellige værdier i en og samme bestemte tidsalder, og det snart som consonant, snart som vocal. Slige luner vilde åbne døren for uendelig vilkårlighed, for en mere »forvirrende forvirring« end nogensomhelst theori om muligheden af dialektiske forskelligheder, forældede former og lidet brugte ord.

